

પ્રકરણ V

રાજ્યના જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમોની નાણાકીય કામગીરી

5.1 પ્રસ્તાવના

આ પ્રકરણ સરકારી કંપનીઓ, સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓ અને ગુજરાત સરકારના વૈધાનિક નિગમોની નાણાકીય કામગીરીનો સારાંશ રજૂ કરે છે, જે તેમના હિસાબો/તેમના દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી અને ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકની દેખરેખની ભૂમિકાના પરિણામો પરથી જાણવા મળે છે. આ ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલા રાજ્યના જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમોના નાણાકીય હિસાબોના પૂરક ઓડિટના પરિણામે જારી કરાયેલી કેટલીક નોંધપાત્ર ટિપ્પણીઓ અને ચાલુ વર્ષ દરમિયાન વૈધાનિક નિગમોના પ્રાપ્ત નાણાકીય હિસાબો પર ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના દ્વારા જારી કરાયેલી ટિપ્પણીઓની અસરને પ્રકાશિત કરે છે.

સરકાર દ્વારા રાજ્ય જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમોની (જાહેર ઉપક્રમો) સ્થાપના રાજ્યના વિકાસ માટે વ્યાપારી પ્રકૃતિની પ્રવૃત્તિઓ કરવા અને તેના લોકોના કલ્યાણ માટે કરવામાં આવે છે.

કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 2(45)માં સરકારી કંપની એ પદની કરવામાં આવેલી વ્યાખ્યા મુજબ એવી કંપની જેમાં ભરપાઈ થયેલી મૂડીના 51 ટકાથી ઓછી નહીં એટલી શેર મૂડી કેન્દ્ર સરકાર, અથવા કોઈપણ રાજ્ય સરકાર અથવા સરકારો, અથવા અંશતઃ કેન્દ્ર સરકાર અને અંશતઃ એક અથવા વધુ રાજ્ય સરકારો દ્વારા ધરાવવામાં આવી હોય. અને આમાં સરકારી કંપનીની પેટા કંપનીનો સમાવેશ થાય છે.

રાજ્ય સરકાર દ્વારા વૈધાનિક નિગમોની સ્થાપના કરવામાં આવે છે અને તે તેમના સંબંધિત કાયદાઓ દ્વારા સંચાલિત થાય છે.

આ ઉપરાંત, પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રૂપે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા અથવા કોઈપણ રાજ્ય સરકાર અથવા સરકારો દ્વારા અથવા અંશતઃ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા અને અંશતઃ એક અથવા વધુ રાજ્ય સરકારોની માલિકીની અથવા નિયંત્રિત કોઈપણ અન્ય કંપનીને¹ સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓ તરીકે આ અહેવાલમાં ઓળખવામાં આવી છે.

આ અહેવાલમાં, રાજ્યના જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમો, સરકારી કંપનીઓ, સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓ અને ગુજરાત સરકારના વૈધાનિક નિગમોને આવરી લે છે.

1 કંપનીઓ (રીમુવલ ઓફ ડીફિકલ્ટીસ) સાતમો આદેશ, 2014 કોર્પોરેટ બાબતોના મંત્રાલય દ્વારા જારી કરવામાં આવ્યો (04.09.2014).

5.1.1 કાર્યક્ષેત્ર

ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક સરકારી કંપનીઓ માટે વૈધાનિક ઓડિટરની નિમણૂક કરે છે અને કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 139 (5) અને (7) હેઠળ નાણાકીય હિસાબોનું ઓડિટ કરવાની રીત અંગે નિર્દેશો જારી કરે છે. કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 143ની સાથે ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના (ફરજો, સત્તા અને સેવાની શરતો) અધિનિયમ, 1971 અને તેની હેઠળ બનાવવામાં આવેલા નિયમનો વંચાણે લેતાં, સરકારી કંપનીઓ અને સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓનું ઓડિટ ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા હાથ ધરવામાં આવે છે. ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકને કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 143 હેઠળ પૂરક ઓડિટ કરવાની અને વૈધાનિક ઓડિટર્સના ઓડિટ રિપોર્ટ પર અથવા પૂરક ટિપ્પણીઓ જારી કરવાનો અધિકાર છે.

વૈધાનિક નિગમોનું સંચાલન કરતા કાયદાઓ પણ નિયત કરે છે કે તેમના નાણાકીય હિસાબોનું ઓડિટ ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના દ્વારા કરવામાં આવે અને રાજ્ય વિધાનસભાને અહેવાલ સુપરત કરવામાં આવે.

5.1.2 રાજ્ય જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમો ની સંખ્યા અને નાણાકીય હિસાબોની સ્થિતિ

વર્ષ 2021-22ની શરૂઆતમાં, ગુજરાતમાં રાજ્યના 97 જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમો ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના અધિકારક્ષેત્ર હેઠળ ઓડિટ માટે હતાં. નાણાકીય વર્ષ 2021-22 દરમિયાન રાજ્યના ત્રણ² જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમો ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના ઓડિટ અધિકારક્ષેત્ર હેઠળ આવ્યાં હતાં. પરિણામે, ગુજરાતમાં ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના અધિકારક્ષેત્ર હેઠળ આવતા રાજ્યના જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમોની સંખ્યા 100 થઈ હતી. 31 માર્ચ 2022ના રોજ, આમાં 64 સરકારી કંપનીઓ (12 બિન-કાર્યરત કંપનીઓ સહિત), ચાર વૈધાનિક નિગમો³ અને 32 સરકાર નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓનો (ચાર બિન-કાર્યરત કંપનીઓ સહિત) સમાવેશ થતો હતો. 64 સરકારી કંપનીઓ માંથી બે⁴ શેરબજારમાં નોંધાયેલી છે. એ જ રીતે વૈધાનિક નિગમોમાં એક⁵ શેરબજારમાં નોંધાયેલ નિગમ અને સરકાર નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓમાં બે⁶ શેરબજારમાં નોંધાયેલ કંપનીઓનો સમાવેશ થાય છે. રાજ્યના 100 જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમોની (જાહેર ઉપક્રમો) સૂચી પરિશિષ્ટ 5.1માં આપી છે. 12 બિન-કાર્યરત સરકારી કંપનીઓમાંથી, 2021-22ની શરૂઆતમાં છ⁷ ફડયા હેઠળ છે. વધુમાં, નાણાકીય વર્ષ 2021-22માં કોઈ સરકારી કંપની ફડયા હેઠળ આવી નથી.

² જી-રાઈડ બેડી પોર્ટ રેલ લિમિટેડ, સ્માર્ટ ICT સર્વિસિસ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ અને ગુજરાત શૈક્ષણિક પ્રોદ્યોગિકી લિમિટેડ.

³ ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય નિગમ, ગુજરાત ઔદ્યોગિક વિકાસ નિગમ, ગુજરાત રાજ્ય વખાર નિગમ અને ગુજરાત રાજ્ય માર્ગ વાહન વ્યવહાર નિગમ.

⁴ ગુજરાત ખનીજ વિકાસ નિગમ લિમિટેડ અને ગુજરાત રાજ્ય રોકાણ લિમિટેડ.

⁵ ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય નિગમ.

⁶ ગુજરાત ગેસ લિમિટેડ અને ગુજરાત રાજ્ય પેટ્રોનેટ લિમિટેડ.

⁷ આલ્કોહ એશડાઉન (ગુજરાત) લિમિટેડ, ગુજરાત કોમ્યુનિકેશન્સ અને ઇલેક્ટ્રોનિક્સ લિમિટેડ, ગુજરાત ચર્મોદ્યોગ લિમિટેડ, ગુજરાત રાજ્ય બાંધકામ નિગમ લિમિટેડ, ગુજરાત લઘુઉદ્યોગ નિગમ લિમિટેડ અને ગુજરાત રાજ્ય ટેક્સ્ટાઇલ નિગમ લિમિટેડ.

30 સપ્ટેમ્બર 2022 સુધી પ્રાપ્ત થયેલ છેલ્લા આખરીરૂપ અપાયેલા નાણાકીય હિસાબોના આધારે અને જાહેર ઉપક્રમો પાસેથી મળેલી માહિતી મુજબ, 100 જાહેર ઉપક્રમોની નાણાકીય કામગીરી આ અહેવાલમાં આવરી લેવામાં આવી છે. જાહેર ઉપક્રમોની પ્રકૃતિ અને 30 સપ્ટેમ્બર 2022ના રોજ આ જાહેર ઉપક્રમોના નાણાકીય હિસાબોની સ્થિતિ કોઠા 5.1માં આપવામાં આવી છે.

કોઠો 5.1: રાજ્ય જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમો નું કવરેજ અને પ્રકૃતિ

ક્રમાંક	જાહેર ઉપક્રમોની પ્રકૃતિ	કુલ જાહેર ઉપક્રમો	રિપોર્ટિંગ સમયગાળા દરમિયાન જે જાહેર ઉપક્રમોના નાણાકીય હિસાબો પ્રાપ્ત થયા હતાં ⁸ તેની સંખ્યા				કુલ	30 સપ્ટેમ્બર 2022ના રોજ પાછલા નાણાકીય હિસાબો બાકી છે તેવા જાહેર ઉપક્રમોની (કુલ પાછલા બાકી નાણાકીય હિસાબો)
			2021-22	2020-21	2019-20	કુલ		
1.	સરકારી કંપનીઓ	52	17	14	4	35	35 (64)	
2.	બિન-કાર્યરત સરકારી કંપનીઓ	12	1	1	-	2	10 (54 ⁹)	
3.	કુલ સરકારી કંપનીઓ (1+2)	64	18	15	4	37	45 (118)	
4.	વૈધાનિક નિગમો	4	1	1	-	2	3 (11)	
5.	કુલ (3+4)	68	19	16	4	39	48 (129)	
6.	સરકાર નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓ	28	23	1	-	24	4 (4)	
7.	બિન-કાર્યરત સરકાર નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓ	4	1	-	-	1	3 (24)	
8.	કુલ સરકાર નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓ (6+7)	32	24	1	-	25	7 (28)	
9.	એકંદરે કુલ (5 + 8)	100	43	17	4	64	55 (157)	

સ્ત્રોત: જાહેર ઉપક્રમો તરફથી પ્રાપ્ત છેલ્લા આખરીરૂપ અપાયેલા નાણાકીય હિસાબો પરથી સંકલિત.

5.1.3 જાહેર ઉપક્રમોની નાણાકીય કામગીરીનો સારાંશ

સરકારી કંપનીઓ, વૈધાનિક નિગમો અને સરકાર નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓની નાણાકીય કામગીરીની વિગતો પરિશિષ્ટ 5.2માં આપવામાં આવી છે. જાહેર ઉપક્રમોની નાણાકીય કામગીરીનો સારાંશ કોઠા 5.2માં આપવામાં આવી છે:

⁸ 16 ડિસેમ્બર 2021થી 30 સપ્ટેમ્બર 2022

⁹ આમાં ગુજરાત ડાઉન્ડેશન ફોર મેન્ટલ હેલ્થ એન્ડ એલાઈડ સાયન્સના 11 નાણાકીય હિસાબોનો સમાવેશ થાય છે, જેણે 2010-11 સુધીના નાણાકીય હિસાબો રજૂ કર્યા હતાં. જાહેર ઉપક્રમ 2012-13થી બિન-કાર્યરત છે. આથી, આ ઉપક્રમના 2012-13થી 2021-22 સુધીના બાકી નાણાકીય હિસાબો પાછલા બાકી દર્શાવ્યા છે.

કોઠો 5.2: 30 સપ્ટેમ્બર 2022ના રોજ જાહેર ઉપક્રમોની નાણાકીય કામગીરીનો સારાંશ

વિગતો	જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા	રકમ (₹ કરોડમાં)
સરકારી કંપનીઓ અને વૈધાનિક નિગમો		
જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા	68	-
ભરપાઈ મૂડી (ફાળવણી બાકી હોય તેવા શેર અરજીના નાણાં સહીત)	67 ¹⁰	1,25,160.60
લાંબા ગાળાની લોન	35	19,319.57
કર પછીનો ચોખ્ખો નફો	43	4,211.26
કર પછીનું ચોખ્ખું નુકશાન	16	1,487.59
શૂન્ય નફો/નુકશાન	8	--
ડિવિડન્ડની ચૂકવણી	3	149.52
કુલ સંપત્તિ	67	3,07,254.73
ચોખ્ખી કિંમત (નેટવર્થ)	67	1,41,514.64
સરકાર નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓ		
જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા	32	-
ભરપાઈ મૂડી (ફાળવણી બાકી હોય તેવા શેર અરજીના નાણાં સહીત)	32	7,078.32
લાંબા ગાળાની લોન	11	7,930.37
કર પછીનો ચોખ્ખો નફો	18	2,845.33
કર પછીનું ચોખ્ખું નુકશાન	14	264.04
શૂન્ય નફો/નુકશાન	-	-
ડિવિડન્ડની ચૂકવણી	1	9.00
કુલ સંપત્તિ	32	38,324.53
ચોખ્ખી કિંમત	32	20,192.43

સ્ત્રોત: જાહેર ઉપક્રમો તરફથી પ્રાપ્ત છેલ્લા આખરીરૂપ અપાયેલા નાણાકીય હિસાબો પરથી સંકલિત.

5.2 રાજ્યની અર્થવ્યવસ્થામાં જાહેર ઉપક્રમોનું યોગદાન

જાહેર ઉપક્રમોના વકરા અને રાજ્યના એકંદર ધરેલું ઉત્પાદનનો ગુણોત્તર, એ રાજ્યની અર્થવ્યવસ્થામાં જાહેર ઉપક્રમોનું યોગદાન દર્શાવે છે.

હાથ ધરવામાં આવેલી પ્રવૃત્તિઓની પ્રકૃતિના આધારે, સરકારી કંપનીઓ અને વૈધાનિક નિગમોને પાંચ ક્ષેત્રોમાં વર્ગીકૃત કરવામાં આવ્યા છે. 31 માર્ચ 2022ના રોજ પૂરા થયેલા ત્રણ વર્ષના સમયગાળા દરમિયાન ગુજરાત રાજ્યના એકંદર ધરેલું ઉત્પાદનમાં (GSDP) જાહેર ઉપક્રમોના વકરાના હિસાબી સામે ક્ષેત્રવાર વકરો કોઠા 5.3માં આપ્યો છે:

¹⁰ ગુજરાત શિક્ષણ પ્રૌદ્યોગિકી લિમિટેડ જેનું પ્રથમ નાણાકીય હિસાબ મળવાનું બાકી છે તે ઉપક્રમનો આમાં સમાવેશ થાય છે.

કોઠો 5.3: ગુજરાત સરકારના GSDPની સામે જાહેર ઉપક્રમોના વકરાની વિગતો

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	ક્ષેત્ર	2019-20	2020-21	2021-22
1	ઉર્જા	1,10,297.90	1,05,661.08	1,20,127.13
2	નાણા	3,628.82	3,214.91	2,891.74
3	સેવા	8,461.01	8,367.31	8,526.24
4	માળખાકીય	2,319.62	2,461.97	2,571.21
5	અન્ય ¹¹	17,928.06	16,141.71	28,275.68
કુલ વકરો		1,42,635.41	1,35,846.98	1,62,392.00
ગુજરાત રાજ્યનું એકંદર ધરેલું ઉત્પાદન		16,29,638.00	16,55,917.00	19,44,107.00
વકરાની સામે રાજ્યના એકંદર ધરેલું ઉત્પાદનની ટકાવારી		8.75	8.20	8.35

સ્ત્રોત: રાજ્યના એકંદર ધરેલું ઉત્પાદનના આંકડા સંબંધિત વર્ષોના ગુજરાત સરકારના નાણાકીય હિસાબો મુજબ છે અને વકરાના આંકડા જાહેર ઉપક્રમો તરફથી પ્રાપ્ત છેલ્લા અંતિમરૂપ અપાયેલા નાણાકીય હિસાબો અનુસાર છે.

ગુજરાતના GSDPમાં જાહેર ઉપક્રમોનું યોગદાન 2019-20માં 8.75 ટકાથી ઘટીને 2021-22માં 8.35 ટકા થયું હતું, જોકે આ જાહેર ઉપક્રમોનો વકરો 2021-22 દરમિયાન 2019-20ની સરખામણીમાં 13.85 ટકા વધ્યો હતો. છેલ્લા ત્રણ વર્ષો દરમિયાન, રાજ્યના એકંદર ધરેલું ઉત્પાદનનો ચક્રવૃદ્ધિ વાર્ષિક વૃદ્ધિ દર 9.22 ટકા હતો, જ્યારે વકરાનો ચક્રવૃદ્ધિ વાર્ષિક વૃદ્ધિ દર 6.70 ટકા હતો.

2021-22 દરમિયાન, કુલ વકરામાં ઉર્જા ક્ષેત્રના જાહેર ઉપક્રમોએ 73.97 ટકાનું મહત્તમ યોગદાન આપ્યું છે.

સરકારી કંપનીઓ અને વૈધાનિક નિગમોમાં રોકાણ અને અંદાજપત્રીય સહાય

5.2.1 જાહેર ઉપક્રમોમાં રોકાણ

31 માર્ચ 2022ના અંતે 67 સરકારી કંપનીઓ અને વૈધાનિક નિગમોમાં શેર મૂડી અને લોનની રકમ કોઠા 5.4માં આપવામાં આવી છે.

¹¹ 'અન્ય'માં ગુજરાત રાજ્ય પેટ્રોલિયમ નિગમ લિમિટેડનો સમાવેશ થાય છે, જેણે ગેસ ટ્રેડિંગ વ્યાપારમાંથી પાછલા ચાર નાણાકીય વર્ષો દરમિયાન મોટી આવક (2021-22માં 98 ટકા) મેળવી છે. તે પેટ્રોલિયમ નિષ્કર્ષણ અને સંશોધનનો તેનો મુખ્ય વ્યવસાય કરતું નથી, આથી, તેને 'અન્ય' તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવ્યું છે.

કોઠો 5.4: જાહેર ઉપક્રમોમાં શેર મૂડી¹² અને લાંબા ગાળાની લોન

(₹ કરોડમાં)

રોકાણના સ્ત્રોતો	31 માર્ચ 2021ના રોજ			31 માર્ચ 2022ના રોજ		
	શેર મૂડી	લાંબા ગાળાની લોન	કુલ	શેર મૂડી	લાંબા ગાળાની લોન	કુલ
રાજ્ય સરકાર	98,352.91	5,970.64	1,04,323.55	98,775.80	5,933.27	1,04,709.07
કેન્દ્ર સરકાર	1,554.16	41.33	1,595.49	1,850.16	91.00	1,941.16
રાજ્ય જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમો	13,280.62	6,123.56	19,404.18	13,948.47	4,911.75	18,860.22
અન્યો ¹³	5,387.29	8,362.78	13,750.07	5,862.58	8,383.55	14,246.13
કુલ	1,18,574.98	20,498.31	1,39,073.29	1,20,437.01	19,319.57	1,39,756.58
કુલ રોકાણમાં રાજ્ય સરકારના રોકાણની ટકાવારી	82.95	29.13	75.01	82.01	30.71	74.92

સ્ત્રોત: જાહેર ઉપક્રમો તરફથી પ્રાપ્ત છેલ્લા આખરીરૂપ અપાયેલા નાણાકીય હિસાબો પરથી સંકલિત.

વર્ષ 2021-22 દરમિયાન રાજ્ય સરકાર હસ્તકની શેર મૂડી, કુલ શેર મૂડી હોલિંગના 82.01 ટકા હતી.

વધુમાં, સરકાર નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓ પાસે 31 માર્ચ 2022ના રોજ ₹ 7,016.85 કરોડની શેર મૂડી હતી, જે પૈકી રાજ્ય સરકારનું શેર મૂડીમાં રોકાણ ₹ 374.50 કરોડ હતું.

2020-21થી 2021-22 દરમિયાન સરકારી કંપનીઓ અને વૈધાનિક નિગમોમાં રાજ્ય સરકારનું ક્ષેત્રવાર રોકાણ કોઠા 5.5માં આપવામાં આવ્યું છે:

¹² શેર મૂડીમાં ₹ 4,723.59 કરોડ 'શેર અરજીના નાણા જેની ફાળવણી બાકી છે તે સમાવિષ્ટ નથી.

¹³ નાણાકીય સંસ્થાઓ, બેંકો અને કેન્દ્રીય જાહેર ઉપક્રમો.

કોઠો 5.5: સરકારી કંપનીઓ અને વૈધાનિક નિગમોમાં રાજ્ય સરકારનું ક્ષેત્રવાર રોકાણ

(₹ કરોડમાં)

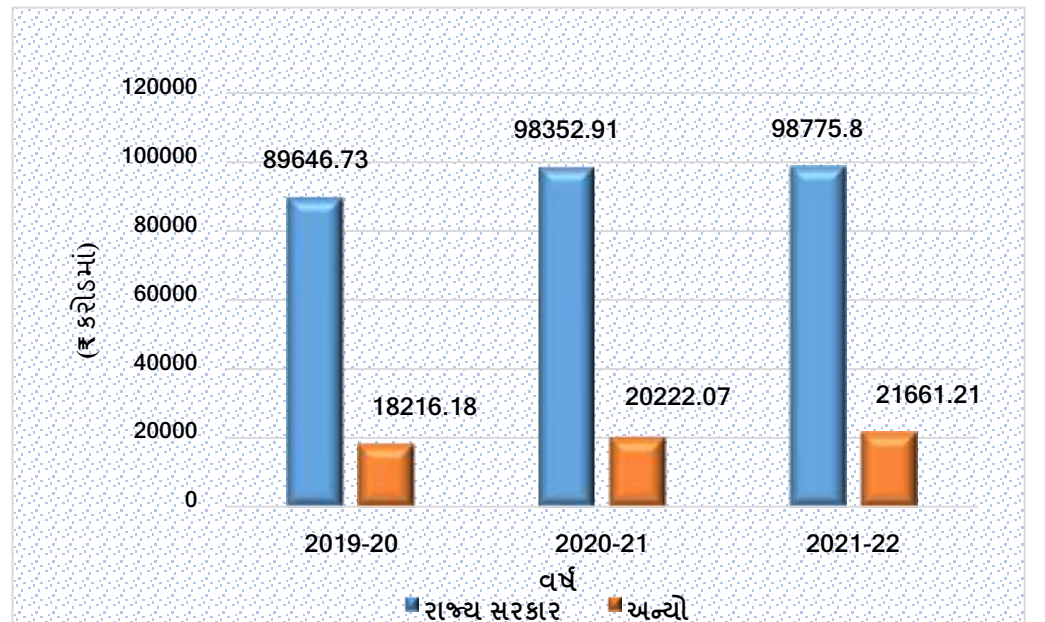
ક્ષેત્રની પ્રકૃતિ	2020-21			2021-22		
	શેર મૂડી	લોન	કુલ	શેર મૂડી	લોન	કુલ
ઉર્જા	25,504.39	888.58	26,392.97	25,504.39	808.07	26,312.46
નાણા	1,547.62	1,340.83	2,888.45	1,547.62	1,340.83	2,888.45
સેવા	3,499.53	3,260.05	6,759.58	3,499.53	3,260.05	6,759.58
માળખાકીય	67,340.10	141.50	67,481.60	67,762.99	184.64	67,947.63
અન્ય	461.27	339.68	800.95	461.27	339.68	800.95
કુલ	98,352.91	5,970.64	1,04,323.55	98,775.80	5,933.27	1,04,709.07

સ્ત્રોત: જાહેર ઉપક્રમો તરફથી પ્રાપ્ત છેલ્લા અંતિમરૂપ અપાયેલા નાણાકીય હિસાબો પરથી સંકલિત માહિતી.

31 માર્ચ 2022ના રોજ, સરકારી કંપનીઓ અને વૈધાનિક નિગમોમાં રાજ્ય સરકારના કુલ ₹ 1,04,709.07 કરોડના રોકાણમાં શેર મૂડી ₹ 98,775.80 કરોડ (94.33 ટકા) અને લાંબા ગાળાની લોનના ₹ 5,933.27 કરોડનો (5.67 ટકા) સમાવેશ થતો હતો. રાજ્ય સરકારના શેર મૂડી રોકાણનો ઝોક મુખ્યત્વે માળખાકીય ક્ષેત્ર પર હતો જેનો હિસ્સો 68.60 ટકા થતો હતો.

31 માર્ચ 2022ના રોજ પૂરા થયેલા ત્રણ વર્ષ દરમિયાન, સરકારી કંપનીઓ અને વૈધાનિક નિગમોમાં રાજ્ય સરકાર અને અન્યો (કેન્દ્ર સરકાર, જાહેર ઉપક્રમો, નાણાકીય સંસ્થાઓ અને બેંક, વગેરે) દ્વારા શેર મૂડીમાં હોલ્ડિંગ નીચેના આલેખ 5.1માં દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

આલેખ 5.1: જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમોની શેર મૂડીમાં હોલ્ડિંગ

માર્ચ 2022 અંતિત, જાહેર ઉપક્રમોની ભરપાઈ થયેલી મૂડીમાં રાજ્ય સરકારનું નોંધપાત્ર શેર મૂડી હોલ્ડિંગની (₹ 1,000 કરોડથી વધુ) વિગતો નીચે કોઠા 5.6માં આપવામાં આવી છે.

કોઠો 5.6: 31 માર્ચ 2022ના રોજ રાજ્ય સરકારનું નોંધપાત્ર શેર મૂડી હોલ્ડિંગ

ક્રમાંક	જાહેર ઉપક્રમનું નામ	વિભાગનું નામ	રકમ (₹ કરોડમાં)
1.	સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિ	નર્મદા, જળ સંસાધનો, પાણી પુરવઠા અને કલ્પસર	65,835.85
2.	ગુજરાત ઉર્જા વિકાસ નિગમ લિમિટેડ	ઉર્જા અને પેટ્રોકેમિકલ્સ	25,010.46
3.	ગુજરાત રાજ્ય માર્ગ વાહન વ્યવહાર નિગમ	બંદરો અને પરિવહન	3,317.95
4.	ગુજરાત મેટ્રો રેલ નિગમ લિમિટેડ	શહેરી વિકાસ અને શહેરી આવાસન	1,537.00
5.	ગુજરાત રાજ્ય રોકાણ લિમિટેડ	નાણા	1,042.77
કુલ			96,744.03

સ્ત્રોત: જાહેર ઉપક્રમો તરફથી પ્રાપ્ત છેલ્લા અંતિમરૂપ અપાવેલા નાણાકીય હિસાબો પરથી સંકલિત માહિતી.

એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે, રાજ્ય સરકાર દ્વારા સરકારી કંપનીઓ અને વૈધાનિક નિગમોમાં કુલ શેર મૂડી રોકાણમાંથી, નોંધપાત્ર રકમ એટલે કે 97.94 ટકા ઉપરોક્ત પાંચ જાહેર ઉપક્રમોમાં રોકવામાં આવી હતી.

5.2.2 જાહેર ઉપક્રમોને અંદાજપત્રીય સહાય

જાહેર ઉપક્રમોને રાજ્ય સરકાર વાર્ષિક અંદાજપત્ર મારફતે વિવિધ સ્વરૂપે નાણાકીય સહાય પૂરી પાડે છે. 31 માર્ચ 2022 અંતિત છેલ્લા ત્રણ વર્ષો માટે શેર મૂડી, લોન, અનુદાન/સહાયકી, લોનની પરત ચૂકવણી/માંડવાળ કરવી અને બાકી બાંધધરી રૂપે સરકારી કંપનીઓ અને વૈધાનિક નિગમો માટે અંદાજપત્રમાંથી ફાળવવામાં આવેલી રકમોના સારાંશની વિગતો નીચે કોઠા 5.7માં આપવામાં આવી છે.

કોઠો 5.7: સરકારી કંપનીઓ અને વૈધાનિક નિગમોને અંદાજપત્રીય સહાય સંબંધિત વિગતો
દર્શાવતું પત્રક

(રકમ ₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	વિગતો	2019-20		2020-21		2021-22	
		જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા	રકમ	જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા	રકમ	જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા	રકમ
ઉર્જા ક્ષેત્રના જાહેર ઉપક્રમો							
(i)	શેર મૂડીની ફાળવણી	2	3,349.26	2	3,334.57	2	3,710.23
(ii)	અનુદાન/સહાયકીની ફાળવણી	4	221.08	2	40.00	8	1,552.89

ક્રમાંક	વિગતો	2019-20		2020-21		2021-22	
		જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા	રકમ	જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા	રકમ	જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા	રકમ
(iii)	કુલ ફાળવણી (i+ii)		3,570.34		3,374.57		5,263.12
બિન-ઉર્જા ક્ષેત્રના જાહેર ઉપક્રમો							
(i)	શેર મૂડીની ફાળવણી	7	3,875.97	6	1,009.46	9	3,221.81
(ii)	લોનની ફાળવણી	5	889.94	6	159.91	5	380.94
(iii)	અનુદાન/સહાયકીની ફાળવણી	22	5,274.73	12	2,248.13	12	3,466.75
(iv)	કુલ ફાળવણી (i+ii+iii)		10,040.64		3,417.50		7,069.50
(v)	લોનની પરત ચૂકવણી/માંડવાળ	1	60.00	-	-	1	115.00
(vi)	જારી કરેલી બાંધકામો	-	-	-	-	2	55.32
(vii)	પ્રતિબદ્ધ બાકી બાંધકામો	3	69.33	2	37.85	2	50.92

સ્ત્રોત: જાહેર ઉપક્રમો તરફથી મળેલ માહિતીના આધારે સંકલિત.

રાજ્ય સરકાર મુદ્દલ અને વ્યાજની ચૂકવણી માટે બાંધકામો આપીને બેંકો અને જાહેર નાણાકીય સંસ્થાઓ પાસેથી લોન એકત્ર કરવામાં જાહેર ઉપક્રમોની મદદ કરે છે. ઉપરોક્ત કોઠા પરથી જોઈ શકાય છે તેમ, રાજ્ય સરકાર દ્વારા ઉર્જા ક્ષેત્રના જાહેર ઉપક્રમોને માટે શેર મૂડી અને અનુદાન/સહાયકીરૂપે અંદાજપત્રીય સહાય ₹ 3,374.57 કરોડથી (2020-21) વધીને ₹ 5,263.12 કરોડ (2021-22) થઈ છે. રાજ્ય સરકાર દ્વારા ઉર્જા ક્ષેત્રના જાહેર ઉપક્રમોને છેલ્લા ત્રણ વર્ષ દરમિયાન કોઈ લોન કે બાંધકામો આપવામાં આવી ન હતી. છેલ્લા ત્રણ વર્ષ દરમિયાન બિન-ઉર્જા ક્ષેત્રના જાહેર ઉપક્રમોને શેર મૂડી, લોન અને અનુદાન/સહાયકી રૂપે અંદાજપત્રીય સહાય ₹ 3,417.50 કરોડ (2020-21) અને ₹ 10,040.64 કરોડની (2019-20) વચ્ચે રહી છે.

2021-22 દરમિયાન, રાજ્ય સરકારે ₹ 96.56 કરોડની રકમની ત્રણ સરકાર નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓને પણ શેર મૂડી અને અનુદાન/સહાયકીના સ્વરૂપમાં અંદાજપત્રીય સહાય પ્રદાન કરી હતી.

બિન-ઉર્જા ક્ષેત્રના જાહેર ઉપક્રમોને આપવામાં આવેલી બાકી પ્રતિબદ્ધ બાંધકામોની રકમ 2019-20ના ₹ 69.33 કરોડથી ઘટીને 2021-22માં ₹ 50.92 કરોડ થઈ હતી. રાજ્ય સરકાર બેંકો/નાણાકીય સંસ્થાઓ પાસેથી લોન મેળવવા માટે લોન લેનારાઓના આધારે વાર્ષિક 0.25થી એક ટકાના દરે બાંધકામો ફી વસૂલ કરે છે. જાહેર ઉપક્રમો પાસેથી મળેલી માહિતી અનુસાર, 2021-22 દરમિયાન બે¹⁴ જાહેર ઉપક્રમો દ્વારા રાજ્ય સરકારને ₹ 27.18 કરોડની બાંધકામો ફી ચૂકવવામાં આવી હતી.

¹⁴ ગુજરાત રાજ્ય પેટ્રોલિયમ નિગમ લિમિટેડ અને ગુજરાત ગેસ લિમિટેડ.

5.2.3 જાહેર ઉપક્રમોના વાર્ષિક હિસાબોની રજૂઆત

કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 395 મુજબ, દરેક રાજ્ય સરકારે, સરકારી કંપનીના કામકાજ અને બનાવો અંગેનો વાર્ષિક અહેવાલ તેની વાર્ષિક સામાન્ય સભાના ત્રણ મહિનાની અંદર તૈયાર કરાવવો જોઈએ. અને તે તૈયાર થયા બાદ તુરંતજ ઓડિટ અહેવાલ અને ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકની ઓડિટ અહેવાલ ઉપરની અથવા પૂરક ટિપ્પણી સાથે વાર્ષિક અહેવાલને રાજ્ય વિધાનસભાના ગૃહ અથવા બંને ગૃહો સમક્ષ મૂકવો જોઈએ.

પરિશિષ્ટ 5.1માં જણાવ્યા મુજબ સપ્ટેમ્બર 2022 સુધીમાં 55 જાહેર ઉપક્રમોના વાર્ષિક નાણાકીય હિસાબો (157 નાણાકીય હિસાબો) ઓડિટને રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હતાં. 2021-22 સુધીના તેમના વાર્ષિક નાણાકીય હિસાબો રજૂઆત કરનારા 43 જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમોમાંથી, 28 જાહેર ઉપક્રમોને 2021-22ના નાણાકીય હિસાબોના રોકાણ પત્રકમાં દર્શાવવામાં આવ્યાં ન હતાં, કારણ કે ગુજરાત સરકાર દ્વારા તેમાં શેર મૂડી અથવા લોનના સ્વરૂપમાં કોઈ સીધું રોકાણ કરવામાં આવ્યું ન હતું.

બાકીના 15 જાહેર ઉપક્રમોના રેકર્ડ મુજબના શેર મૂડી અને બાકી લોનના આંકડાઓનું ગુજરાત સરકારના નાણાકીય હિસાબોમાં દર્શાવેલા અનુરૂપ આંકડાઓ સાથે મેળવણું થવું જોઈએ. જો આંકડાઓ સંમત ન હોય તો, સંબંધિત જાહેર ઉપક્રમો અને નાણા વિભાગે વિસંગતતાઓનું મેળવણું હાથ ધરવું જોઈએ. ત્રણ¹⁵ જાહેર ઉપક્રમોના સંદર્ભમાં શેર મૂડીના આંકડામાં કોઈ તફાવત ન હતો. આ સંદર્ભે, 31 માર્ચ 2022ના રોજ 12 જાહેર ઉપક્રમો દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલા વાર્ષિક નાણાકીય હિસાબો અને તેની સામે તે તારીખે પૂરા થયેલા વર્ષ માટેના નાણાકીય હિસાબોની સ્થિતિ નીચે કોઠા 5.8માં આપવામાં આવી છે:

કોઠો 5.8: 31 માર્ચ 2022ના રોજ જાહેર ઉપક્રમોના હિસાબો સામસામે નાણાકીય હિસાબો મુજબ શેર મૂડી અને બાકી લોન

(રકમ ₹ કરોડમાં)

ના સંદર્ભમાં બાકી છે	નાણાકીય હિસાબો મુજબ રકમ	જાહેર ઉપક્રમોના રેકર્ડ મુજબ રકમ	ચોખ્ખા તફાવતો
શેર મૂડી	8,786.57	2,024.73	6,761.84
લોન	5,646.23	1,661.42	3,984.81

સ્ત્રોત: જાહેર ઉપક્રમોના છેલ્લા નાણાકીય હિસાબો અને નાણાં હિસાબો મુજબ.

ઉપરોક્ત કોઠા પરથી જોઈ શકાય છે કે પરિશિષ્ટ 5.3માં જણાવ્યા મુજબ શેર મૂડી સ્વરૂપે કરેલા રોકાણના સંદર્ભમાં ₹ 6,761.84 કરોડનો ચોખ્ખો તફાવત છે. વધુમાં, લોનના સંદર્ભમાં¹⁶ ₹ 3,984.81 કરોડનો ચોખ્ખો તફાવત છે. આમ, સરકારી નાણા હિસાબો અને જાહેર ઉપક્રમોના વાર્ષિક નાણાકીય હિસાબો મુજબ રોકાણનું મેળવણું કરવાની જરૂર છે.

¹⁵ ગુજરાત ખનીજ વિકાસ નિગમ લિમિટેડ, ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય સેવા લિમિટેડ અને ગુજરાત રાજ્ય રોકાણ લિમિટેડ.

¹⁶ જાહેર ઉપક્રમો-વાર બાકી લોનની રકમની માહિતી નાણાકીય હિસાબોમાં ઉપલબ્ધ નથી તેથી તે પરિશિષ્ટ 5.3માં દર્શાવી નથી.

5.2.4 જાહેર ઉપક્રમોની પુનઃરચના, વિનિવેશ અને ખાનગીકરણ

વર્ષ 2021-22 દરમિયાન, ન તો કોઈ જાહેર ઉપક્રમનું વિનિવેશ થયું હતું કે ન તો કોઈ જાહેર ઉપક્રમનું ખાનગીકરણ થયું હતું.

5.2.5 જાહેર ઉપક્રમોને આપવામાં આવેલી બાકી લોનનું વિશ્લેષણ

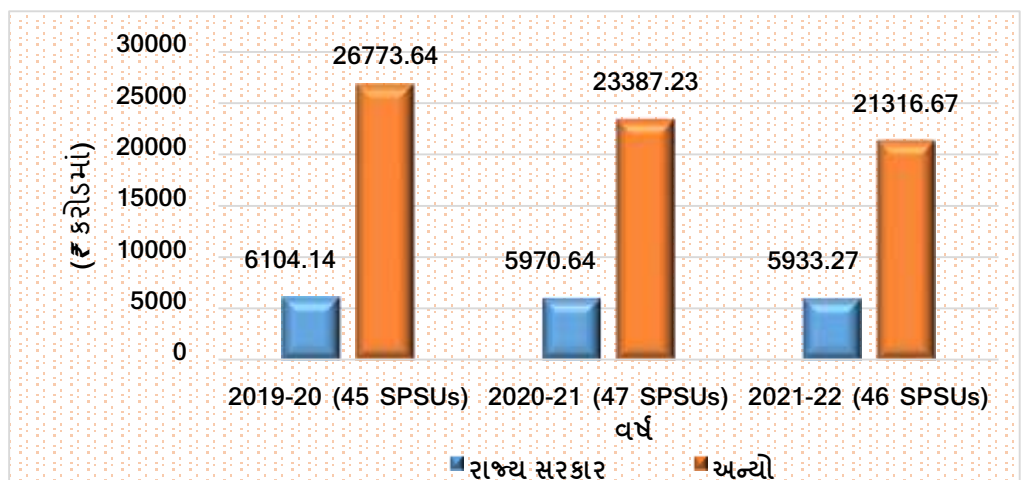
5.2.5.1 31 માર્ચ 2022ના રોજ બાકી રહેલી લાંબા ગાળાની લોન

31 માર્ચ 2022ના રોજ, 99¹⁷ માંથી 46 જાહેર ઉપક્રમોમાં તમામ સ્ત્રોતોમાંથી બાકી રહેલી કુલ લાંબા ગાળાની લોન ₹ 27,249.94 કરોડ હતી. જાહેર ઉપક્રમોની બાકી લાંબા ગાળાની લોનમાં અગાઉના વર્ષ 2020-21 (₹ 29,357.87 કરોડ) કરતાં 2021-22 (₹ 27,249.94 કરોડ) દરમિયાન ₹ 2,107.93 કરોડનો ચોખ્ખો ઘટાડો નોંધાયો હતો.

31 માર્ચ 2022ના રોજ કુલ બાકી લોનમાંથી, રાજ્ય સરકારની લોન ₹ 5,933.27 કરોડ હતી જેમાંથી નોંધપાત્ર રકમ (₹ 4,990.09 કરોડ) ત્રણ બિન-ઉર્જા ક્ષેત્રના જાહેર ઉપક્રમો જેવા કે. ગુજરાત રાજ્ય માર્ગ વાહન વ્યવહાર નિગમ (₹ 3,146.07 કરોડ), ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય નિગમ (₹ 661.68 કરોડ), ગુજરાત રાજ્ય રોકાણ લિમિટેડ (₹ 385 કરોડ) અને એક ઉર્જા ક્ષેત્રનું જાહેર ઉપક્રમ જેવું કે. ગુજરાત ઉર્જા પ્રવાહન નિગમ લિમિટેડની (₹ 797.34 કરોડ) હતી. એવું જોવામાં આવ્યું હતું કે, 31 માર્ચ 2022 અંતિત પાછલા ત્રણ વર્ષો દરમિયાન, ગુજરાત રાજ્ય રોકાણ લિમિટેડ અને ગુજરાત ઉર્જા પ્રવાહન નિગમ લિમિટેડે નિયમિતરૂપે લોનની પરત-ચૂકવણીઓ કરી હતી, જ્યારે ગુજરાત માર્ગ વાહન વ્યવહાર નિગમ અને ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય નિગમે લોનની કોઈ પરત-ચૂકવણીઓ કરી ન હતી.

જાહેર ઉપક્રમોની બાકી લાંબા ગાળાની લોનની વર્ષ-વાર વિગતો આલેખ 5.2માં દર્શાવવામાં આવી છે.

આલેખ 5.2 સંબંધિત વર્ષના 31 માર્ચના રોજ જાહેર ઉપક્રમોમાં બાકી રહેલી લાંબા ગાળાની લોન

¹⁷ એક જાહેર ઉપક્રમ ગુજરાત શિક્ષણ પ્રૌદ્યોગિકી લિમિટેડને બાકાત રાખેલ છે જેના પ્રથમ નાણાકીય હિસાબો મળવાના બાકી છે.

5.2.5.2 લોનની જવાબદારીઓને પહોંચી વળવા માટે સંપત્તિની પર્યાપ્તતા

લાંબા ગાળાની લોન અને કુલ સંપત્તિઓનો ગુણોત્તર, એ એક કંપની સધ્ધર રહી શકે છે કે કેમ તે નિર્ધારિત કરવા માટે વપરાતી પદ્ધતિઓ પૈકીની એક છે. સધ્ધર ગણાવા માટે, ઉપક્રમની સંપત્તિઓનું મૂલ્ય તેની લાંબા ગાળાની લોન કરતાં વધુ હોવું જોઈએ. 31 માર્ચ 2022ના રોજ બાકી લોન ધરાવતા 42 જાહેર ઉપક્રમોની¹⁸ કુલ સંપત્તિઓના મૂલ્યમાં આવરી લેવાયેલી (Coverage) લાંબા ગાળાની લોન નીચે કોઠા 5.9માં આપવામાં આવી છે.

કોઠો 5.9: 31 માર્ચ 2022ના રોજ કુલ સંપત્તિઓ દ્વારા આવરી લેવાયેલી લાંબા ગાળાની લોન.

જાહેર ઉપક્રમોની પ્રકૃતિ	હકારાત્મક આવરો (Coverage)				નકારાત્મક આવરો (Coverage)			
	જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા	લાંબા ગાળાની લોન	સંપત્તિઓ	સંપત્તિ સામે લોનની ટકાવારી	જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા	લાંબા ગાળાની લોન	સંપત્તિઓ	સંપત્તિ સામે લોનની ટકાવારી
		(₹ કરોડમાં)	(₹ કરોડમાં)			(₹ કરોડમાં)		
શેરબજારમાં નોંધાયેલા								
સરકારી કંપનીઓ	2	775.97	16,625.25	2,142.52	-	-	-	-
વૈધાનિક નિગમ	1	661.68	3,235.42	488.97	-	-	-	-
શેરબજારમાં નહીં નોંધાયેલા								
સરકારી કંપનીઓ	33	22,292.28	1,86,235.14	835.42	5	336.93	176.87	52.49
વૈધાનિક નિગમ	1	3,146.07	8,623.59	274.11	-	-	-	-
કુલ	37	26,876.00	2,14,719.40		5	336.93	176.87	

સ્ત્રોત: જાહેર ઉપક્રમો તરફથી મળેલા છેલ્લા અંતિમરૂપ અપાયેલા નાણાકીય હિસાબો પરથી સંકલિત માહિતી.

42 જાહેર ઉપક્રમોમાંથી, ત્રણ જાહેર ઉપક્રમોની જામીનગીરીઓ શેરબજારમાં નોંધાયેલી છે. વધુમાં, અવલોકન કરી શકાય છે કે પાંચ બિન-કાર્યરત જાહેર ઉપક્રમોમાં જેમ કે, ગુજરાત ડેરી વિકાસ નિગમ લિમિટેડ, ગુજરાત રાજ્ય બાંધકામ નિગમ લિમિટેડ, આલ્કોહ એશડાઉન (ગુજરાત) લિમિટેડ, ગુજરાત રાજ્ય મશીન ટૂલ્સ નિગમ લિમિટેડ અને ગુજરાત ટ્રાન્સ રીસીવર્સ લિમિટેડ; બાકી રહેલી લાંબા ગાળાની લોનનું મૂલ્ય કુલ સંપત્તિઓ કરતાં વધી ગયું છે.

¹⁸ લાંબા ગાળાની લોન બાકી હોય તેવા 46 જાહેર ઉપક્રમોમાંથી, ચાર બિન-કાર્યરત જાહેર ઉપક્રમોની કુલ સંપત્તિની વિગતો ઉપલબ્ધ નથી, આથી કોઠામાં ધ્યાનમાં લેવામાં આવી નથી.

5.2.5.3 વ્યાજનો વ્યાપ્તિ

બાકી રૂણ પર વ્યાજની ચૂકવણી માટેની જાહેર ઉપક્રમોની ક્ષમતાનું નિર્ધારણ કરવા માટે વ્યાજનો વ્યાપ્તિ ગુણોત્તરનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, અને કંપનીની વ્યાજ અને કરવેરા પહેલાની આવકને એ જ સમયગાળાના વ્યાજના ખર્ચથી વિભાજીત કરીને તે ગણવામાં આવે છે. નીચો ગુણોત્તર જાહેર ઉપક્રમની રૂણ પરના વ્યાજની ચૂકવણીની ક્ષમતા ઓછી હોય તેમ દર્શાવે છે. એક કરતાં નીચો વ્યાજનો વ્યાપ્તિ ગુણોત્તર સૂચવે છે કે કંપની વ્યાજ પરના ખર્ચને પહોંચી વળવા માટે પૂરતી આવક ઊભી કરી રહી નથી. જાહેર ઉપક્રમો જેની 2019-20થી 2021-22ના સમયગાળા દરમિયાન લાંબા ગાળાની લોન બાકી હતી, તેના હકારાત્મક અને નકારાત્મક વ્યાજના વ્યાપ્તિ ગુણોત્તરની વિગતો નીચે કોઠા 5.10માં આપવામાં આવી છે:

કોઠો 5.10: જાહેર ઉપક્રમોનો વ્યાજનો વ્યાપ્તિ ગુણોત્તર

વર્ષ	વ્યાજ (₹ કરોડમાં)	વ્યાજ અને કરવેરા પહેલાંની આવક (₹ કરોડમાં)	બાકી લોન અને વ્યાજની જવાબદારી હોય એવા જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા	વ્યાજની વ્યાપ્તિના ગુણોત્તર (ICR) વાળા જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા	
				ICR>=1	ICR<1
શેરબજારમાં નોંધાયેલા					
2019-20	485.43	2,858.05	3	2	1 ¹⁹
2020-21	339.57	3,158.64	3	2	1 ¹⁹
2021-22	189.71	1,775.31	2	1	1 ¹⁹
શેરબજારમાં નહીં નોંધાયેલા					
2019-20	2,841.62	4,436.46	30	20	10 ²⁰
2020-21	2,364.89	5,101.83	32	22	10 ²¹
2021-22	1,668.60	4,974.34	32	22	10 ²¹

સ્ત્રોત: જાહેર ઉપક્રમો પાસેથી મળેલા છેલ્લા આખરીરૂપ અપાયેલા નાણાકીય હિસાબો પરથી સંકલિત.

ઉપરોક્ત કોઠા 5.10 પરથી જોઈ શકાય છે કે 2019-22 દરમિયાન શેરબજારમાં નોંધાયેલા અને નહીં નોંધાયેલા બન્ને પ્રકારના જાહેર ઉપક્રમોના વ્યાજના વ્યાપ્તિ ગુણોત્તરમાં નોંધપાત્ર ફેરફાર થયો નથી. વધુમાં, એક અથવા એક કરતાં વધુ વ્યાજનો વ્યાપ્તિ ગુણોત્તર ધરાવતા જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા 2020-21માં 24થી ઘટીને 2021-22માં 23 થઈ ગઈ છે. બીજી તરફ, 2019-22 દરમિયાન એક કરતા ઓછો વ્યાજનો વ્યાપ્તિ ગુણોત્તર ધરાવતા જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા સ્થિર રહી હતી.

¹⁹ ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય નિગમ.

²⁰ આલ્કોહ એશડાઉન (ગુજરાત) લિમિટેડ, જી.એસ.પી.સી. એલ.એન.જી. લિમિટેડ, જી.એસ.પી.એલ. ઈન્ડિયા ગેસનેટ લિમિટેડ, જી.એસ.પી.એલ ઈન્ડિયા ટ્રાન્સકો લિમિટેડ, ગુજરાત લઘુમતી નાણાકીય અને વિકાસ નિગમ લિમિટેડ, ગુજરાત મેટ્રો રેલ નિગમ લિમિટેડ, ગુજરાત વિચરતી અને વિમુક્ત જાતિ વિકાસ નિગમ, ગુજરાત રાજ્ય બાંધકામ નિગમ લિમિટેડ, ગુજરાત રાજ્ય માર્ગ વાહન વ્યવહાર નિગમ અને સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડ.

²¹ ઉપરોક્ત કુટનોટ નં.20ની જેમજ, સિવાય કે એક જાહેર ઉપક્રમ જી.એસ.પી.એલ. ઈન્ડિયા ગેસનેટ લિમિટેડના બદલામાં, એક જાહેર ઉપક્રમ ગુજરાત ઇન્ટરનેશનલ ફાઇનાન્સ ટેક સિટી કંપની લિમિટેડનો સમાવેશ થાય છે.

5.3 જાહેર ઉપક્રમો પાસેથી વળતર

67 સરકારી કંપનીઓ અને વૈધાનિક નિગમોમાંથી, વર્ષ 2021-22 દરમિયાન, 43 જાહેર ઉપક્રમોએ નફો કર્યો હતો, 16 જાહેર ઉપક્રમોએ નુકશાન નોંધાવ્યું હતું અને આઠ જાહેર ઉપક્રમોએ ન તો નફો કર્યો કે ન તો નુકશાન નોંધાવ્યું. વધુમાં, વર્ષ 2021-22 દરમિયાન, 32 સરકાર નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓમાંથી, 18 જાહેર ઉપક્રમોએ નફો નોંધાવ્યો હતો જ્યારે 14 જાહેર ઉપક્રમોએ નુકશાન નોંધાવ્યું હતું.

5.3.1 જાહેર ઉપક્રમો દ્વારા કમાયેલો નફો

આ 43 જાહેર ઉપક્રમોનો એકંદર નફો ₹ 4,211.26 કરોડ હતો. વર્ષ 2021-22 દરમિયાન ₹ 100 કરોડથી વધુનો નફો કમાનાર જાહેર ઉપક્રમોની યાદી કોઠા 5.11માં આપવામાં આવી છે.

કોઠો 5.11: વર્ષ 2021-22 દરમિયાન ₹100 કરોડથી વધુ કર પછીનો નફો મેળવનાર જાહેર ઉપક્રમો

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	જાહેર ઉપક્રમોના નામ	કરવેરા બાદનો નફો
1	ગુજરાત રાજ્ય પેટ્રોલિયમ નિગમ લિમિટેડ (GSPC)	1,183.73
2	ગુજરાત ઊર્જા પ્રવાહન નિગમ લિમિટેડ (GETCO)	971.46
3	ગુજરાત ખનીજ વિકાસ નિગમ લિમિટેડ (GMDC)	404.28
4	ગુજરાત ઔદ્યોગિક વિકાસ નિગમ (GIDC)	286.73
5	ગુજરાત રાજ્ય વિદ્યુત નિગમ લિમિટેડ (GSECL)	283.03
6	ડાઈમંડ રિસર્ચ અને મર્કન્ટાઈલ સીટી લિમિટેડ (DRMCL)	145.59
7	ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય સેવાઓ લિમિટેડ (GSFS)	140.10
8	મધ્ય ગુજરાત વીજ કંપની લિમિટેડ (MGVCL)	103.49
	કુલ	3,518.41

સ્ત્રોત: જાહેર ઉપક્રમો તરફથી પ્રાપ્ત છેલ્લા અંતિમરૂપ અપાવેલા નાણાકીય હિસાબો અનુસાર સંકલિત માહિતી.

તે જોઈ શકાય છે કે, 2021-22 દરમિયાન 43 જાહેર ઉપક્રમો દ્વારા કમાયેલા કુલ નફાના 83.55 ટકા ઉપરોક્ત આઠ જાહેર ઉપક્રમોએ કમાયા છે. આમાંથી, કુદરતી ગેસનો વેપાર કરતું ગુજરાત રાજ્ય પેટ્રોલિયમ નિગમ લિમિટેડ રાજ્યના મુખ્ય જાહેર ઉપક્રમોમાંનું એક છે. ગુજરાત ઊર્જા પ્રવાહન નિગમ લિમિટેડ ઊર્જા ક્ષેત્ર હેઠળ એકાધિકારની સ્થિતિમાં કાર્યરત છે. ગુજરાત ખનીજ વિકાસ નિગમ લિમિટેડે લિન્નાઈટના વેચાણથી નોંધપાત્ર આવક મેળવી હતી, જે ખનિજ માટે તે દેશની સૌથી વધુ વેચનાર કંપની છે. આ ઉપરાંત, ગુજરાત ઔદ્યોગિક વિકાસ નિગમ એ રાજ્યનું મુખ્ય જાહેર ઉપક્રમ છે, જેની પાસે ઔદ્યોગિક/સંસ્થાકીય હેતુઓ માટે પડતર-કિંમત વત્તા વ્યવસ્થા ખર્ચના આધારે જમીન વિકસાવવાનો અને ફાળવવાનો અધિકાર છે. ગુજરાત રાજ્ય વિદ્યુત નિગમ લિમિટેડ અને મધ્ય ગુજરાત વીજ કંપની લિમિટેડ તેની સામાન્ય કાર્યકારી પ્રવૃત્તિ એટલે કે ઊર્જાના વેચાણને કારણે નફામાં છે. ડાઈમંડ રિસર્ચ અને મર્કન્ટાઈલ સીટી લિમિટેડને જમીનના વેચાણથી થતી આવક ઉલટાવવાને કારણે અસાધારણ આવક થઈ. ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય સેવાઓ

લિમિટેડ, નોન-બેંકિંગ નાણાકીય કંપની તરીકે નોંધાયેલ છે જેણે ગુજરાત સરકારની સંસ્થાઓને સ્પર્ધાત્મક દરે નાણાકીય સેવાઓ પૂરી પાડીને નફો મેળવ્યો હતો.

વધુમાં, વર્ષ 2021-22 દરમિયાન ₹ 2,845.33 કરોડનો નફો મેળવનાર 18 સરકાર નિયંત્રિત અન્ય કંપનીમાંથી, ત્રણ જાહેર ઉપક્રમોએ²² (બે શેરબજારમાં નોંધાયેલા જાહેર ઉપક્રમો સહિત) ₹ 100 કરોડથી વધુનો નફો મેળવ્યો હતો.

5.3.2 જાહેર ઉપક્રમો દ્વારા થયેલ નુકશાન

વર્ષ 2021-22 દરમિયાન, 16 જાહેર ઉપક્રમોએ (14 સરકારી કંપનીઓ અને બે વૈધાનિક નિગમો) નુકશાન નોંધાવ્યું હતું. જો કે, કોઠા 5.12માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે, જાહેર ઉપક્રમોનું એકંદર ચોખ્ખું નુકશાન 2019-20માં ₹ 1,978.68 કરોડથી ઘટીને 2021-22માં ₹ 1,487.59 કરોડ થયું હતું.

કોઠો 5.12: નુકશાન નોંધાવનાર જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	નુકશાન નોંધાવનાર જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા	કર પછીનું ચોખ્ખું નુકશાન	સંચિત નુકશાન
2019-20	18	1,978.68	14,515.85
2020-21	17	1,525.64	13,913.26
2021-22	16	1,487.59	15,340.54

સ્ત્રોત: જાહેર ઉપક્રમો તરફથી પ્રાપ્ત છેલ્લા અંતિમરૂપ અપાયેલા નાણાકીય હિસાબો પરથી સંકલિત માહિતી.

વર્ષ 2021-22 દરમિયાન ₹ 100 કરોડથી વધુનું નુકશાન કરનાર જાહેર ઉપક્રમોના નામ કોઠા 5.13માં આપેલ છે.

કોઠો 5.13: 2021-22માં ₹ 100 કરોડથી વધુનું નુકશાન કર્યું હોય તેવા જાહેર ઉપક્રમો

(₹ કરોડમાં)

ક્રમાંક	જાહેર ઉપક્રમોનું નામ	કર પછીનું ચોખ્ખું નુકશાન
1	સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડ	739.32
2	ગુજરાત રાજ્ય ટેક્સટાઇલ નિગમ લિમિટેડ (બિન-કાર્યરત જાહેર ઉપક્રમ)	300.58
3	ગુજરાત રાજ્ય માર્ગ વાહન વ્યવહાર નિગમ (વૈધાનિક નિગમ)	173.62
4	ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય નિગમ (શેરબજારમાં નોંધાયેલા જાહેર ઉપક્રમ)	127.81
	કુલ	1,341.33

સ્ત્રોત: જાહેર ઉપક્રમો તરફથી મળેલા છેલ્લા અંતિમરૂપ અપાયેલા નાણાકીય હિસાબો પરથી સંકલિત માહિતી.

ઉપરોક્ત કોઠા 5.13 પરથી જોઈ શકાય છે કે 2021-22 દરમિયાન 16 જાહેર ઉપક્રમો દ્વારા થયેલા કુલ નુકશાનમાં આ ચાર જાહેર ઉપક્રમોનો ફાળો 90.17 ટકા હતો.

²² ગુજરાત ગેસ લિમિટેડ (₹ 1,285.64 કરોડ), ગુજરાત રાજ્ય પેટ્રોનેટ લિમિટેડ (₹ 1,009.75 કરોડ) અને સાબરમતી ગેસ લિમિટેડ (₹ 346.55 કરોડ)

વધુમાં, 14 સરકાર નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓએ વર્ષ 2021-22 દરમિયાન ₹ 264.04 કરોડનું નુકશાન નોંધાવ્યું હતું.

5.3.3 રાજ્ય જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમોની ચોખ્ખી કિંમતનો (નેટ વર્થ) ઘસારો

નેટ વર્થ એટલે ભરપાઈ થયેલી મૂડી, મુક્ત અનામતો અને વધારાનો સરવાળો જેમાંથી સંચિત નુકશાન અને વિલંબિત મહેસૂલી ખર્ચ બાદ કરવામાં આવે છે. તે મુખ્યત્વે માલિકો માટે એક એકમનું મૂલ્ય શું છે તેનું પરિમાણ છે. નકારાત્મક નેટવર્થ સૂચવે છે કે સંચિત નુકશાન અને વિલંબિત મહેસૂલી ખર્ચ દ્વારા માલિકોનું સમગ્ર રોકાણ ધોવાઈ ગયું છે.

31 માર્ચ 2022ના રોજ, જાહેર ઉપક્રમોના છેલ્લા અંતિમરૂપ અપાયેલા નાણાકીય હિસાબો મુજબ 22 જાહેર ઉપક્રમોએ ₹ 29,312.55 કરોડનું સંચિત નુકશાન નોંધાવ્યું હતું, 37 જાહેર ઉપક્રમોએ ₹ 16,440.60 કરોડનો વધારો નોંધાવ્યો હતો અને આઠ જાહેર ઉપક્રમોએ ન તો વધારો નોંધાવ્યો હતો કે ન તો નુકશાન નોંધાવ્યું હતું. સંચિત નુકશાન નોંધાવનારામાં મુખ્ય હતાં, ગુજરાત રાજ્ય પેટ્રોલીયમ નિગમ લિમિટેડ (₹ 12,896.70 કરોડ), સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડ (₹ 6,741.42 કરોડ), ગુજરાત રાજ્ય માર્ગ વાહન વ્યવહાર નિગમ (₹ 3,830.72 કરોડ), ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય નિગમ (₹ 3,055.46 કરોડ), ગુજરાત પાણી માળખાકીય લિમિટેડ (₹ 678.21 કરોડ), આલ્કોહ એશડાઉન (ગુજરાત) લિમિટેડ (₹ 660.90 કરોડ). આમ, એકંદરે 67 જાહેર ઉપક્રમોનું સંચિત નુકશાન ₹ 12,871.95 કરોડ હતું, જોકે, એકંદર નેટવર્થ ₹ 1,41,514.64 કરોડ હકારાત્મક હતી.

22 જાહેર ઉપક્રમો કે જેમાં સંચિત નુકશાન હતું, તેમાં 15ની નેટવર્થ સંપૂર્ણપણે ધોવાઈ ગઈ હતી અને આમ નકારાત્મક થઈ ગઈ હતી. 31 માર્ચ 2022ના રોજ આ 15 જાહેર ઉપક્રમોની કુલ નકારાત્મક નેટવર્થ ₹ 5,219.35 કરોડ હતી જેની સામે ભરપાઈ થયેલી મૂડી ₹ 3,902.88 કરોડ હતી.

માર્ચ 2022ના અંતે નેટવર્થનું મહત્તમ ધોવાણ જોવાયું હતું, ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય નિગમ (₹ 2,947.45 કરોડ), આલ્કોહ એશડાઉન (ગુજરાત) લિમિટેડ (₹ 609.90 કરોડ), ગુજરાત વોટર ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર લિમિટેડ (₹ 523.19 કરોડ) અને ગુજરાત રાજ્ય માર્ગ વાહન વ્યવહાર નિગમ (₹ 406.49 કરોડ). 31 માર્ચ 2022ના રોજ, આ 15 જાહેર ઉપક્રમો²³ કે જેમની નેટવર્થ સંપૂર્ણપણે ધોવાઈ ગઈ હતી (નકારાત્મક નેટવર્થ), છ જાહેર ઉપક્રમોએ ₹ 159.70 કરોડનો નફો નોંધાવ્યો હતો, સાત જાહેર ઉપક્રમોએ ₹ 397.63 કરોડનું નુકશાન કર્યું હતું. 31 માર્ચ 2022ના રોજ નકારાત્મક નેટવર્થ ધરાવતા જાહેર ઉપક્રમોની વિગતો પરિશિષ્ટ 5.4માં આપવામાં આવી છે.

15 જાહેર ઉપક્રમો જેમની નેટવર્થ સંપૂર્ણપણે ધોવાઈ ગઈ હતી, તેમાં 31 માર્ચ 2022ના રોજ રાજ્ય સરકારની શેર મૂડી અને બાકી લોન અનુક્રમે ₹ 4,833.83 કરોડ અને ₹ 4,430.90 કરોડ હતી.

²³ 15 જાહેર ઉપક્રમોમાંથી બે જાહેર ઉપક્રમોની નફા કે નુકશાનની વિગતો ઉપલબ્ધ નથી.

5.3.4 જાહેર ઉપક્રમો દ્વારા ડિવિડન્ડની ચૂકવણી

નાણા વિભાગે ઓક્ટોબર 1994માં સ્થાયી આદેશો જારી કર્યા હતાં, જેના પ્રમાણે દરેક જાહેર ઉપક્રમોએ સરકારને મહત્તમ ડિવિડન્ડ ચૂકવવું જરૂરી હતું. આદેશોમાં જોકે, જાહેર ઉપક્રમો દ્વારા ચૂકવવાના ડિવિડન્ડનો લઘુત્તમ/મહત્તમ દર નક્કી કરવામાં આવ્યો ન હતો.

67 જાહેર ઉપક્રમોમાંથી (સરકારી કંપનીઓ અને વૈધાનિક નિગમો), રાજ્ય સરકારે 57 જાહેર ઉપક્રમોમાં શેર મૂડીમાં રોકાણ કર્યું હતું. 2019-20થી 2021-22 દરમિયાન આ 57 જાહેર ઉપક્રમોના સંબંધમાં ડિવિડન્ડની ચૂકવણી નીચે કોઠા 5.14માં દર્શાવી છે:

કોઠા 5.14: 2019-20થી 2021-22 દરમિયાન જાહેર ઉપક્રમો દ્વારા ડિવિડન્ડની ચૂકવણી

(₹ કરોડમાં)

વર્ષ	કુલ જાહેર ઉપક્રમો જ્યાં ગુજરાત સરકારે શેર મૂડીમાં રોકાણ કર્યું છે		જાહેર ઉપક્રમો જેમણે વર્ષ દરમિયાન નફો મેળવ્યો		રાજ્ય જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમો કે જે વર્ષ દરમિયાન ડિવિડન્ડ જાહેર કરે છે/ચૂકવે છે		ડિવિડન્ડ ચૂકવણીનો ગુણોત્તર (%)
	જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા	શેર મૂડી રોકવામાં આવી	જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા	રોકવામાં આવેલી શેર મૂડીની રકમ	જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા	જાહેર ઉપક્રમો દ્વારા ચૂકવવામાં આવેલ ડિવિડન્ડ	
1	2	3	4	5	6	7	8=7/5*100
2019-20	56	89,646.73	33	24,825.34	4 ²⁴	74.31	0.30
2020-21	57	98,352.91	34	27,653.02	5 ²⁵	73.66	0.27
2021-22	57	98,775.80	34	27,674.07	3 ²⁶	149.52	0.54

2019-20થી 2021-22ના સમયગાળા દરમિયાન, નફો કર્યો હોય એવા જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા 33થી 34ની વચ્ચે રહી હતી. જ્યારે, રાજ્ય સરકારને ડિવિડન્ડની ચૂકવણી કરી હોય તેવા જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા 3થી 5 વચ્ચે રહી હતી. 2019-20થી 2021-22ના સમયગાળા દરમિયાન ડિવિડન્ડની ચૂકવણીનો ગુણોત્તર માત્ર 0.27 અને 0.54 ટકા વચ્ચે રહ્યો હતો.

32 સરકાર નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓમાંથી, એક જાહેર ઉપક્રમ એટલે કે, ગુજરાત ગેસ લિમિટેડે 2021-22 દરમિયાન રાજ્ય સરકારને ₹ 5.62 કરોડનું ડિવિડન્ડ ચૂકવ્યું હતું.

²⁴ ગુજરાત રાજ્ય બીજ નિગમ લિમિટેડ, ગુજરાત રાજ્ય વન વિકાસ નિગમ લિમિટેડ, ગુજરાત ખનીજ વિકાસ નિગમ લિમિટેડ અને ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય સેવા લિમિટેડ.

²⁵ ઉપરોક્ત ફુટનોટ નં. 24 પ્રમાણે, વધુમાં એક જાહેર ઉપક્રમ ગુજરાત રાજ્ય રોકાણ લિમિટેડ.

²⁶ ઉપરોક્ત ફુટનોટ નં. 25 પ્રમાણે, બે જાહેર ઉપક્રમો, ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય સેવા લિમિટેડ અને ગુજરાત રાજ્ય વન વિકાસ નિગમ લિમિટેડ સિવાય.

5.3.5 નિયોજિત મૂડી પરનું વળતર

નિયોજિત મૂડી પરનું વળતર નફાકારકતાનું મેટ્રિક (માપન પદ્ધતિ) છે, જે કંપનીની લાંબા ગાળાની નફાકારકતા અને કંપનીની મૂડી કેટલી કાર્યક્ષમતાથી ઉપયોગમાં લેવાઈ રહી છે તેનું પરિમાણ દર્શાવે છે. નિયોજિત મૂડી²⁷ પર વળતરની ગણતરી કંપનીની વ્યાજ અને કરવેરા પહેલાની આવકને નિયોજિત મૂડીથી વિભાજિત કરીને કરવામાં આવે છે.

2019-20થી 2021-22ના સમયગાળા દરમિયાન નિયોજિત મૂડી પર વળતરની જાહેર ઉપક્રમો વાર વિગતો પરિશિષ્ટ 5.5માં આપવામાં આવી છે. 2019-20થી 2021-22ના સમયગાળા દરમિયાન સરકારી કંપનીઓ અને વૈધાનિક નિગમોની સંયુક્ત નિયોજિત મૂડી પર વળતરની માહિતી નીચે કોષ્ટક 5.15માં આપેલ છે

કોષ્ટક 5.15: રાજ્ય જાહેર ક્ષેત્રના વિભાગો દ્વારા કાર્યરત મૂડી પર વળતર

વર્ષ	વ્યાજ અને કરવેરા પહેલાનો નફો (₹ કરોડમાં)	નિયોજિત મૂડી (₹ કરોડમાં)	નિયોજિત મૂડી પરનું વળતર (ટકામાં)
2019-20	7,723.48	1,44,901.55	5.33
2020-21	7,824.68	1,55,258.93	5.04
2021-22	8,463.68	1,60,777.19	5.26

સ્ત્રોત: જાહેર ઉપક્રમો તરફથી મળેલા છેલ્લા અંતિમરૂપ અપાવેલા નાણાકીય હિસાબો પરથી સંકલિત માહિતી.

એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે આ જાહેર ઉપક્રમોના નિયોજિત મૂડી પરના વળતરમાં 2019-20 દરમિયાનના 5.33 ટકાથી નજીવો ઘટાડો થઈને 2021-22 દરમિયાન 5.26 ટકા થઈ ગયો હતો. વધુમાં, 32 સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓના કિસ્સામાં, વર્ષ 2021-22 માટે વ્યાજ અને કરવેરા પહેલાનો નફો ₹ 4,018.33 કરોડ હતો જ્યારે આ જાહેર ઉપક્રમોમાં નિયોજિત મૂડી ₹ 28,122.79 કરોડ હતી. આથી, નિયોજિત મૂડી પર વળતર 2021-22 દરમિયાન 14.29 ટકા રહ્યું હતું.

5.3.6 જાહેર ઉપક્રમોની શેર મૂડી પર વળતર

શેર મૂડી પર વળતર એ નાણાકીય કામગીરીનું પરિમાણ છે. જે, વ્યવસ્થાપકો કંપનીની અસ્કયામતોનો ઉપયોગ નફો કમાવવા કેટલી કાર્યક્ષમતાથી કરે છે તેનું મૂલ્યાંકન કરે છે. અને તેની ગણતરી કરવેરા બાદના ચોખ્ખાને શેરધારકોના ભંડોળથી વિભાજન કરીને કરવામાં આવે છે. તેને ટકાવારી રૂપે આપવામાં આવે છે અને જો ચોખ્ખી આવક અને શેરધારકોનું ભંડોળ બંને હકારાત્મક સંખ્યાઓ હોય તો કોઈ પણ કંપની માટે તેની ગણતરી કરી શકાય છે.

કંપનીના શેરધારકોના ભંડોળની ગણતરી, ભરપાઈ થયેલી મૂડી અને મુક્ત અનામતોના સરવાળામાંથી સંચિત નુકશાન અને વિલંબિત મહેસૂલી ખર્ચ બાદ કરીને કરવામાં આવે છે. અને

²⁷ નિયોજિત મૂડી = ભરપાઈ થયેલી મૂડી વત્તા મુક્ત અનામતો અને વધારો વત્તા લાંબી-મુદતની બાકી લોન બાદ સંચિત નુકશાન બાદ વિલંબિત મહેસૂલી ખર્ચ.

તે દર્શાવે છે કે જો તમામ અસ્ક્યામતોનું વેચાણ કરી દેવામાં આવે અને તમામ દેવાની ચૂકવણી કરી દેવામાં આવે તો કંપનીના શેરધારકો માટે કેટલું બાકી રહે છે. શેરધારકોનું હકારાત્મક ભંડોળ દર્શાવે છે કે કંપની પાસે તેની જવાબદારીઓ પૂરી કરવા માટે પૂરતી અસ્ક્યામતો છે જ્યારે શેરધારકોના નકારાત્મક ભંડોળનો અર્થ એવો થાય કે અસ્ક્યામતો કરતાં જવાબદારીઓ અધિક છે.

રાજ્ય સરકારે મૂડીનું રોકાણ કર્યું હોય તેવા 57 જાહેર ઉપક્રમોની બાબતમાં શેર મૂડી પરના વળતરની ગણતરી કરવામાં આવી છે. 2019-20 થી 2021-22ના સમયગાળા માટે જાહેર ઉપક્રમો વાર શેર મૂડી પર વળતરની વિગતો પરિશિષ્ટ 5.6માં આપવામાં આવી છે. 2019-20થી 2021-22ના સમયગાળા દરમિયાન 57 જાહેર ઉપક્રમોના સંબંધમાં શેરધારકોનું ભંડોળ અને શેર મૂડી પર વળતરની વિગતો નીચે કોઠા 5.16માં આપવામાં આવી છે.

કોઠો 5.16: જાહેર ઉપક્રમોનું શેર મૂડી પરનું વળતર

વર્ષ	જાહેર ઉપક્રમોની સંખ્યા જેના માટે મૂડી પરના વળતરની ગણતરી કરી છે	વર્ષ માટે ચોખ્ખી આવક (₹ કરોડમાં)	શેરધારકોનું ભંડોળ (₹ કરોડમાં)	શેર મૂડી પરનું વળતર (ટકામાં)
2019-20	56	-615.18	84,462.70	-0.73
2020-21	57	193.08	93,618.88	0.21
2021-22	57	784.06	95,967.44	0.82

સ્ત્રોત: જાહેર ઉપક્રમો તરફથી મળેલા છેલ્લા અંતિમરૂપ અપાયેલા નાણાકીય હિસાબો પરથી સંકલિત માહિતી.

ઉપરના કોઠા પરથી જોઈ શકાય છે તેમ, જાહેર ઉપક્રમોની ચોખ્ખી આવકમાં નોંધપાત્ર સુધારો નોંધાયો હતો, 2019-20માં ₹ 615.18 કરોડની ચોખ્ખી ખોટ હતી જે 2021-22માં ₹ 784.06 કરોડના ચોખ્ખા નફામાં ફેરવાઈ હતી. શેર મૂડી પરનું વળતર પણ 2021-22માં વધીને 0.82 ટકા થયું હતું.

5.3.7 રોકાણ પર વાસ્તવિક વળતરનો દર

ગુજરાત સરકારના નોંધપાત્ર રોકાણને ધ્યાને લેતાં, આવા રોકાણ પર વળતરનો વાસ્તવિક દર રાજ્ય સરકારના પરિપ્રેક્ષ્યથી આવશ્યક છે. રોકાણ સમયની પ્રવર્તમાન કિંમતના (Historical Cost) આધારે રોકાણ પર વળતરની કરવામાં આવતી ગણતરી પરંપરાગત છે, જે રોકાણ પર વળતરની પર્યાપ્તતાનો યોગ્ય દર્શક ન હોઈ શકે કારણ કે આવી ગણતરીઓમાં નાણાની વર્તમાન કિંમતની (Present Value) અવગણના થાય છે. આથી, રોકાણ પર વળતરનો દર ઉપરાંત, રોકાણ પર વાસ્તવિક વળતરના દરની ગણતરી રોકાણની પ્રવર્તમાન કિંમતની વર્તમાન કિંમતને ધ્યાનમાં રાખીને કરવામાં આવે છે. કંપનીઓની શરૂઆતથી 31 માર્ચ 2022 સુધીમાં જ્યાં રાજ્ય સરકાર દ્વારા શેર મૂડી, અનુદાન/સહાયકી અને વ્યાજમુક્ત લોન તરીકે ભંડોળનું રોકાણ કરવામાં આવ્યું હતું ત્યાં રાજ્ય સરકારના રોકાણની વર્તમાન કિંમતની ગણતરી કરવામાં આવી હતી.

જાહેર ઉપક્રમોમાં ગુજરાત સરકારના રોકાણની વર્તમાન કિંમતની ગણતરી નીચેની ધારણાઓ પર કરવામાં આવી હતી:

- વ્યાજ-મુક્ત લોનને ગુજરાત સરકાર દ્વારા ભંડોળનું રોકાણ માનવામાં આવ્યું છે. આમ છતાં, સમયગાળા ઉપર જાહેર ઉપક્રમો દ્વારા લોનની પરત ચૂકવણીના કેસમાં, વ્યાજ-મુક્ત લોનની ઘટાડા બાદની સિલકો પર વર્તમાન કિંમતની ગણતરી ગણવામાં આવી હતી.
- સંબંધિત નાણાકીય વર્ષ²⁸ માટે ગુજરાત સરકારના ઋણ પરના વ્યાજના સરેરાશ દરને વર્તમાન કિંમત તારવવા માટેના ચક્રવૃદ્ધિ દર તરીકે લેવામાં આવ્યો હતો, કારણ કે તે વર્ષ માટે ભંડોળના રોકાણ માટે સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલો ખર્ચ રજૂ કરે છે.

100 જાહેર ઉપક્રમોમાંથી, ગુજરાત સરકાર દ્વારા 76 જાહેર ઉપક્રમોમાં શેર મૂડી, લાંબા ગાળાની લોન અને અનુદાન તથા સહાયકીના રૂપમાં રોકાણ કરવામાં આવ્યું હતું. 2017-18થી 2021-22 સુધી, આ 76 જાહેર ઉપક્રમોમાં રાજ્ય સરકારના ભંડોળના રોકાણ પર વાસ્તવિક વળતરના દરની ગણતરી પ્રવર્તમાન રોકાણની વર્તમાન કિંમતને ધ્યાનમાં લઈને કરવામાં આવી છે, જે કોઠા 5.17માં દર્શાવવામાં આવી છે.

કોઠા 5.17: 2021-22 સુધી રાજ્ય સરકાર દ્વારા જાહેર ઉપક્રમોમાં કરાયેલા રોકાણોની વર્ષવાર વિગતો અને તેનું વર્તમાન મૂલ્ય

(₹ કરોડમાં)

નાણાકીય વર્ષ	વર્ષના આરંભે રોકાણની વર્તમાન કિંમત	વર્ષ દરમિયાન રોકાણ	વર્ષના અંતે રોકાણ	સરકારી ઋણ પર વ્યાજનો સરેરાશ દર (ટકામાં)	વર્ષના અંતે કુલ રોકાણની ચોખ્ખી વર્તમાન કિંમત	વર્ષ માટે ભંડોળનું ખર્ચ વસૂલ કરવા માટે અપેક્ષિત લઘુત્તમ વળતર	વર્ષ માટેની કર બાદની કુલ આવક	રોકાણ પર વાસ્તવિક વળતરનો દર
i	ii	iii	iv=ii+iii	v	vi=iv×(1+(v÷100))	vii=vi×(v÷100)	viii	ix=viii*100/vi
2017-18	2,41,400.63*	17,337.05	2,58,737.68	7.59	2,78,375.87	19,638.19	(1,443.64)	(-)0.52
2018-19	2,78,375.88	18,366.67	2,96,742.55	7.44	3,18,820.20	22,077.65	(530.42)	(-)0.17
2019-20	3,18,820.20	13,285.65	3,32,105.85	7.47	3,56,914.15	24,808.31	(741.29)	(-)0.21
2020-21	3,56,914.15	6,822.87	3,63,737.03	7.19	3,89,889.71	26,152.69	2,117.19	0.54
2021-22	3,89,889.71	12,731.23	4,02,620.94	7.12	4,31,287.55	28,666.61	5,304.96	1.23

સ્ત્રોત: જાહેર ઉપક્રમો તરફથી પૂરી પાડવામાં આવેલી માહિતી અને 30 સપ્ટેમ્બર 2022 સુધી મળેલા છેલ્લા અંતિમરૂપ અપાયેલા નાણાકીય હિસાબો પરથી.

નોંધ: *વર્ષની શરૂઆતમાં વર્તમાન મૂલ્ય પર ખરેખર શેર મૂડી

2017-18થી 2019-20 દરમિયાન રોકાણ પર વળતરનો વાસ્તવિક દર (-) 0.17 ટકાથી (-) 0.52 ટકા ની વચ્ચે રહ્યો હતો, પરંતુ તે પછી સતત વધીને 2021-22માં 1.23 ટકા થયો હતો. વર્ષ 2004-05થી 2021-22ના સમયગાળા માટે રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલ રોકાણ અને આવા રોકાણની વર્તમાન કિંમતની વર્ષવાર વિગતો પરિશિષ્ટ 5.7માં આપવામાં આવી છે. રાજ્ય સરકારના રોકાણ પર વળતરનો દર (પ્રવર્તમાન મૂલ્ય અને સામે વર્તમાન મૂલ્ય) કોઠા 5.18 માં

²⁸ સરકારી ઋણ પર સરેરાશ વ્યાજ દર કોઠા 2.27માં દર્શાવ્યા મુજબ છે.

આપવામાં આવ્યો છે.

કોઠો 5.18: રાજ્ય સરકારના રોકાણ પર વળતરનો દર

(₹ કરોડમાં)

નાણાકીય વર્ષ	કુલ આવક/ (-) ખોટ	વર્ષના અંતે રાજ્ય સરકારના રોકાણની ઐતિહાસિક કિંમત	વળતરનો દર	વર્ષના અંતે રાજ્ય સરકારના રોકાણની વર્તમાન કિંમત	વાસ્તવિક વળતરનો દર
2021-22	5,304.96	2,13,821.62	2.48	4,31,287.55	1.23

5.4 ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના દેખરેખની ભૂમિકા

5.4.1 ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા જાહેર ઉપક્રમોના વૈધાનિક ઓડિટરોની નિમણૂક

ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક કંપની અધિનિયમ, 2013ની (અધિનિયમ) કલમ 139 (5)/(7) મુજબ સરકાર નિયંત્રિત કંપની અને સરકાર નિયંત્રિત અન્ય કંપનીના વૈધાનિક ઓડિટરની નિમણૂક કરે છે, જે (અધિનિયમ) એવી જોગવાઈ કરે છે કે સરકારી કંપની અથવા સરકાર નિયંત્રિત અન્ય કંપનીના વૈધાનિક ઓડિટરની નિમણૂક ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા નાણાકીય વર્ષ શરૂ થયાના 180 દિવસની અંદર અને પ્રથમ ઓડિટરના કિસ્સામાં નોંધણીના 60 દિવસની અંદર કરવાની હોય છે. ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકને પૂરક ઓડિટ હાથ ધરવાનો અને વૈધાનિક ઓડિટરના ઓડિટ અહેવાલ પર ટિપ્પણી કરવાનો અથવા તેની પૂર્તિ કરવાનો અધિકાર છે. કેટલાક નિગમોનું સંચાલન કરતા કાયદાઓ નિયત કરે છે કે તેઓના નાણાકીય અહેવાલોનું ઓડિટ ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા કરવામાં આવે અને અહેવાલ રાજ્ય વિધાનસભાને સુપરત કરવામાં આવે.

5.4.2 જાહેર ઉપક્રમો દ્વારા હિસાબો રજૂ કરવા

5.4.2.1 સમયસર રજૂ કરવાની જરૂરિયાત

કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 394 મુજબ, સરકારી કંપનીની પ્રવૃત્તિ અને બનાવોનો વાર્ષિક અહેવાલ, તેની વાર્ષિક સામાન્ય સભાની ત્રણ મહિનાની અંદર તૈયાર કરવાનો હોય છે. વાર્ષિક અહેવાલ તૈયાર કર્યા પછી બને તેટલી જલદી, ઓડિટ અહેવાલની નકલ અને ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના ઓડિટ અહેવાલ પર અથવા તેની પૂરક તરીકેની ટિપ્પણીઓ સહિત, વિધાનસભા સદન સમક્ષ મૂકવો આવશ્યક છે. લગભગ સમાન પ્રકારની જોગવાઈઓ વૈધાનિક નિગમોના સંબંધિત નિયમનકારી અધિનિયમોમાં પણ સામેલ છે. આ પદ્ધતિ કંપનીઓમાં રોકાણ કરાવેલા જાહેર ભંડોળના ઉપયોગ પર વિધાનસભાનું જરૂરી નિયંત્રણ પૂરું પાડે છે.

કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 96 મુજબ દરેક કંપનીએ દરેક કેલેન્ડર વર્ષમાં એકવાર શેરધારકોની વાર્ષિક સામાન્ય સભા યોજવી જરૂરી છે. એવું પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે એક વાર્ષિક સામાન્ય સભા અને ત્યારબાદની સભાની તારીખ વચ્ચે 15 મહિનાથી વધુ સમય વ્યતીત થવો ન જોઈએ. વધુમાં, કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 129 નિયત કરે છે કે નાણાકીય વર્ષ

માટે ઓડિટ કરાયેલ નાણાકીય હિસાબો તેમની વિચારણા માટે પ્રસ્તુત વાર્ષિક સામાન્ય સભામાં મુકવાના હોય છે. પરિણામે, નાણાકીય હિસાબો તૈયાર કરીને આગામી વર્ષના 30 સપ્ટેમ્બર સુધીમાં વાર્ષિક સામાન્ય સભામાં મુકવાના જરૂર હોય છે.

કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 129 (7)માં અધિનિયમની કલમ 129ની જોગવાઈઓના પાલન ન થવા માટે કંપનીઓના જવાબદાર નિયામકો સહિતની વ્યક્તિઓ પર દંડ અને કેદ જેવી શિક્ષાની જોગવાઈ છે.

5.4.2.2 જાહેર ઉપક્રમો દ્વારા નાણાકીય હિસાબો તૈયાર કરવામાં સમયસરતા

31 માર્ચ 2022ના રોજ, ગુજરાતમાં ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના ઓડિટના કાર્યક્ષેત્રમાં 100 જાહેર ઉપક્રમો હતાં. આ 100 જાહેર ઉપક્રમોમાંથી, 16 બિન-કાર્યરત છે જે ક્યાં તો ફડયા હેઠળ છે અથવા તો મૃતપ્રાય છે. 30 સપ્ટેમ્બર 2022 સુધી, કુલ 43 જાહેર ઉપક્રમોએ વર્ષ 2021-22 માટે તેમના નાણાકીય હિસાબો ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના ઓડિટ માટે રજૂ કર્યાં હતાં. બે જાહેર ઉપક્રમોના (ગુજરાત રાજ્ય ટેક્સ્ટાઇલ નિગમ લિમિટેડ અને જી.એસ.પી.સી.ઓફશોર લિમિટેડ) નાણાકીય હિસાબો રજૂ કરવાપાત્ર થયા ન હતાં અને એટલે પાછલા બાકી ન હતાં. બાકીના 55 જાહેર ઉપક્રમોએ 30 સપ્ટેમ્બર 2022 સુધીમાં તેમના 157 વાર્ષિક નાણાકીય હિસાબો રજૂ કર્યાં ન હતાં. 30 સપ્ટેમ્બર 2022ના રોજ જાહેર ઉપક્રમો તરફથી પ્રાપ્ત નાણાકીય હિસાબોની વિગતો નીચે કોઠા 5.19માં આપવામાં આવી છે.

કોઠો 5.19: જાહેર ઉપક્રમો પાસેથી પ્રાપ્ત નાણાકીય હિસાબોની વિગતો

વિગતો	ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના ઓડિટના કાર્યક્ષેત્રમાં આવેલા જાહેર ઉપક્રમો					
	સરકાર નિયંત્રિત કંપનીઓ ²⁹		સરકાર નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓ		કુલ	
	શેરબજારમાં નોંધાયેલા	શેરબજારમાં નહીં નોંધાયેલા	શેરબજારમાં નોંધાયેલા	શેરબજારમાં નહીં નોંધાયેલા	શેરબજારમાં નોંધાયેલા	શેરબજારમાં નહીં નોંધાયેલા
31 માર્ચ 2022ના રોજ જાહેર ઉપક્રમોની કુલ સંખ્યા	68		32		100	
શેરબજારમાં નોંધાયેલી/નહીં નોંધાયેલી કંપનીઓની સંખ્યા	3	65	2	30	5	95
બાદ: એવી કંપનીઓ જેની પાસેથી 2021-22 માટે નાણાકીય હિસાબો રજૂ કરવાપાત્ર ન હતાં અને પાછલા બાકી ન હતાં	-	1 ³⁰	-	1 ³¹	-	2
જાહેર ઉપક્રમો જેના 2021-22ના નાણાકીય હિસાબો મળવાપાત્ર હતાં	3	64	2	29	5	93
કાર્યરત જાહેર ઉપક્રમો જેના નાણાકીય હિસાબો	3	15	2	21	5	36

²⁹ સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત કંપનીઓમાં ચાર વૈધાનિક નિગમોનો સમાવેશ થાય છે.

³⁰ ગુજરાત રાજ્ય ટેક્સ્ટાઇલ નિગમ લિમિટેડ.

³¹ જી.એસ.પી.સી. ઓફશોર લિમિટેડનું નામ રજિસ્ટર ઓફ કંપનીઓમાંથી કાઢી નાખવામાં આવ્યું હતું.

વિગતો	ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના ઓડિટના કાર્યક્ષેત્રમાં આવેલા જાહેર ઉપક્રમો						
	સરકાર નિયંત્રિત કંપનીઓ ²⁹		સરકાર નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓ		કુલ		
	શેરબજારમાં નોંધાયેલા	શેરબજાર માં નહીં નોંધાયેલા	શેરબજાર માં નોંધાયેલા	શેરબજાર માં નહીં નોંધાયેલા	શેરબજાર માં નોંધાયેલા	શેરબજાર માં નહીં નોંધાયેલા	
30 સપ્ટેમ્બર 2022 સુધીમાં મળ્યા હતાં							
બિન-કાર્યરત જાહેર ઉપક્રમો જેના નાણાકીય હિસાબો 30 સપ્ટેમ્બર 2022 સુધીમાં મળ્યા હતાં	-	1	-	1	-	2	
પાછલા બાકી નાણાકીય હિસાબોવાળા જાહેર ઉપક્રમો	-	48	-	7	-	55	
પાછલા બાકી નાણાકીય હિસાબોની સંખ્યા	-	129	-	28	-	157	
પાછલા બાકીનું વિભાજન	જાહેર ઉપક્રમો ફંડમાં	-	6	-	-	-	6
	બિન-કાર્યરત જાહેર ઉપક્રમો	-	48	-	24	-	72
	પ્રથમ નાણાકીય હિસાબો રજૂ કર્યા નથી	-	1 ³²	-	-	-	1
	'અન્ય' (કાર્યરત અને મળવાપાત્ર)	-	74	-	4	-	78
'અન્ય' શ્રેણીના પાછલા બાકીનું ઉંમર-મુજબ વિશ્લેષણ	એક વર્ષ (2021-22)	-	20	-	4	-	24
	બે વર્ષ (2020-21 અને 2021-22)	-	10	-	-	-	10
	ત્રણ વર્ષ અને તેથી વધુ	-	44	-	-	-	44

સ્ત્રોત: પ્રધાન મહાલેખાકાર (ઓડિટ-1) અને મહાલેખાકાર (ઓડિટ-11), ગુજરાત કાર્યાલય દ્વારા સંકલિત.

જાહેર ઉપક્રમોની યાદી અને પાછલા બાકી નાણાકીય હિસાબોની સ્થિતિ પરિશિષ્ટ 5.1માં દર્શાવેલ છે. કોઠા 5.19માં ચર્ચા કરેલ સરકાર નિયંત્રિત કંપનીઓમાં ત્રણ શેરબજારમાં નોંધાયેલા જાહેર ઉપક્રમો, જેમકે ગુજરાત ખનીજ વિકાસ નિગમ લિમિટેડ, ગુજરાત રાજ્ય રોકાણ લિમિટેડ અને ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય નિગમનો સમાવેશ થાય છે. અને સરકાર નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓમાં બે શેરબજારમાં નોંધાયેલા જાહેર ઉપક્રમો જેમકે ગુજરાત રાજ્ય પેટ્રોનેટ લિમિટેડ અને ગુજરાત

³² ગુજરાત શિક્ષણ પ્રૌદ્યોગિકી લિમિટેડે 9 માર્ચ 2021થી 31 માર્ચ 2022 સુધીનું તેનું પ્રથમ નાણાકીય હિસાબ રજૂ કર્યું નથી.

ગેસ લિમિટેડનો સમાવેશ છે. આ પાંચેય શેરબજારમાં નોંધાયેલા જાહેર ઉપક્રમો તરફથી 2021-22ના નાણાકીય હિસાબો પ્રાપ્ત થયા હતાં.

ચાર³³ વૈધાનિક નિગમોનું ઓડિટ સંબંધિત અધિનિયમની જોગવાઈઓ અનુસાર ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા કરવામાં આવે છે. ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક, ગુજરાત રાજ્ય માર્ગ વાહન વ્યવહાર નિગમ અને ગુજરાત ઐદ્યોગિક વિકાસ નિગમના એકમાત્ર ઓડિટર છે. ચાર વૈધાનિક નિગમોમાંથી, માત્ર એક વૈધાનિક નિગમ એટલે કે ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય નિગમે 2021-22ના નાણાકીય હિસાબો રજૂ કર્યા હતાં. 30 સપ્ટેમ્બર 2022ના રોજ, અન્ય ત્રણ વૈધાનિક નિગમોના નાણાકીય હિસાબો બાકી હતાં (નાણાકીય વર્ષ 2021-22 સહિત).

હિસાબો રજૂ કરવામાં વિલંબ ઓડિટ અહેવાલો દ્વારા, સમયાંતરે રાજ્ય સરકારના ધ્યાન પર લાવવામાં આવે છે. વાર્ષિક નાણાકીય હિસાબો અને તેમના ઓડિટની ગેરહાજરીમાં, તે જાહેર ઉપક્રમને વિતરિત કરાયેલ અનુદાન અને લોનના યોગ્ય ઉપયોગ અને તેમના હિસાબની ખાતરી આપી શકાતી નથી. નાણાકીય હિસાબોની ગેરહાજરી, રાજ્ય સરકાર દ્વારા અપૂરતી દેખરેખને પ્રતિબિંબિત કરવા ઉપરાંત, ગુજરાત સરકાર દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલા ભંડોળ પ્રત્યે આ જાહેર ઉપક્રમોની જવાબદારીનો અભાવ દર્શાવે છે.

5.4.3 ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકની દેખરેખ - વાર્ષિક નાણાકીય હિસાબોનું ઓડિટ અને પૂરક ઓડિટ

5.4.3.1 નાણાકીય હિસાબોની રજૂઆતનું માળખું

કંપનીઓએ કંપની અધિનિયમ, 2013ની અનુસૂચિ IIIમાં નિર્ધારિત ફોર્મેટમાં નાણાકીય હિસાબો તૈયાર કરવા જરૂરી છે અને આ હિસાબો, રાષ્ટ્રીય નાણાકીય રજૂઆત સત્તામંડળ (National Financial Reporting Authority) સાથે પરામર્શ કરીને અને તેની ભલામણોના પરીક્ષણના આધારે ભારતીય ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ્સ સંસ્થા (Institute of Chartered Accountants of India) દ્વારા ભલામણ કરવામાં આવેલા અને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિયત કરવામાં આવેલા ફરજિયાત હિસાબી ધોરણોને અનુરૂપ હોવા જોઈએ. વૈધાનિક નિગમોએ તેમના સંબંધિત નિયમો હેઠળ નિર્ધારિત ફોર્મેટમાં તેમના નાણાકીય હિસાબો તૈયાર કરવા જરૂરી છે, જે ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના સાથે પરામર્શમાં તૈયાર કરવામાં આવ્યાં હોય અને આ નિગમોનું નિયમન કરતાં અધિનિયમમાં આવા નાણાકીય હિસાબોને લગતી કોઈ ચોક્કસ જોગવાઈઓ હોય તે અનુસાર હોવા જોઈએ.

³³ ગુજરાત રાજ્ય વખાણ નિગમ, ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય નિગમ, ગુજરાત રાજ્ય માર્ગ વાહન વ્યવહાર નિગમ અને ગુજરાત ઐદ્યોગિક વિકાસ નિગમ.

5.4.3.2 વૈધાનિક ઓડિટર્સ દ્વારા સરકારી કંપનીઓના નાણાકીય હિસાબોનું ઓડિટ

કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 139 હેઠળ ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા નિયુક્ત કરાયેલા વૈધાનિક ઓડિટર્સ, સરકારી કંપનીઓના નાણાકીય હિસાબોનું ઓડિટ કરે છે અને કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 143 અનુસાર તેનો અહેવાલ રજૂ કરે છે.

ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક, વૈધાનિક ઓડિટર્સ તેમને સોંપેલ કાર્યોને યોગ્ય અને અસરકારક રીતે નિભાવે છે કે કેમ તેવા બૃહદ ઉદ્દેશ્યથી જાહેર ઉપક્રમોના ઓડિટમાં વૈધાનિક ઓડિટરોની કામગીરી પર નજર રાખીને દેખરેખની ભૂમિકા ભજવે છે. આ કાર્ય આ સત્તા હેઠળ કરવામાં આવે છે:

- કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 143(5) હેઠળ વૈધાનિક ઓડિટર્સને નિર્દેશો જારી કરવા અને
- કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 143(6) હેઠળ વૈધાનિક ઓડિટરના અહેવાલની પૂર્તિ અથવા ટિપ્પણી કરવી.

5.4.3.3 સરકારી કંપનીઓના વાર્ષિક નાણાકીય હિસાબોનું પૂરક ઓડિટ

કંપની અધિનિયમ, 2013 અથવા અન્ય સંબંધિત અધિનિયમ હેઠળ નિર્ધારિત નાણાકીય રજૂઆતના માળખા અનુસાર નાણાકીય હિસાબો તૈયાર કરવાની મુખ્ય જવાબદારી સંસ્થાના સંચાલકની છે.

કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 139 હેઠળ ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા નિયુક્ત કરાયેલ વૈધાનિક ઓડિટર, કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 143 હેઠળ, નાણાકીય હિસાબો પર ભારતના ઈન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ્સના માનક ઓડિટીંગ પ્રથા અને ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્દેશો અનુસાર સ્વતંત્ર ઓડિટના આધારે અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવા માટે જવાબદાર છે. વૈધાનિક ઓડિટરોએ કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 143 હેઠળ ઓડિટ રિપોર્ટ ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકને રજૂ કરવો જરૂરી છે.

પસંદગીની સરકારી કંપનીઓના વૈધાનિક ઓડિટર્સના અહેવાલ સાથે નાણાકીય હિસાબોની ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા પૂરક ઓડિટ કરીને સમીક્ષા કરવામાં આવે છે. આવી સમીક્ષાના આધારે, કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 143 (6) હેઠળ રજૂ થયેલા નોંધપાત્ર ઓડિટ અવલોકનો, જો કોઈ હોય તો, સંબંધિત જાહેર ઉપક્રમોની વાર્ષિક સામાન્ય સભા સમક્ષ મુકવા જરૂરી છે.

5.5 ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના દેખરેખની ભૂમિકાના પરિણામો

5.5.1 કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 143 હેઠળ સરકારી કંપનીઓના નાણાકીય હિસાબોનું ઓડિટ

30 સપ્ટેમ્બર 2022ના રોજ, 43 જાહેર ઉપક્રમોએ વર્ષ 2021-22 માટે તેમના 43 નાણાકીય હિસાબો રજૂ કર્યા હતાં. બાકીના 55 જાહેર ઉપક્રમોએ 30 સપ્ટેમ્બર 2022 સુધીમાં વિવિધ કારણોસર તેમના 157 વાર્ષિક નાણાકીય હિસાબો રજૂ કર્યા ન હતાં. આ 55 જાહેર ઉપક્રમોમાંથી, 26 રાજ્ય જાહેર ઉપક્રમોએ 2018-19થી 2020-21 સુધીના પાછલા વર્ષો માટે 28 નાણાકીય હિસાબો રજૂ કર્યા હતાં.

2021-22 દરમિયાન પ્રાપ્ત થયેલા કુલ 71 નાણાકીય હિસાબોમાંથી, સાત નાણાકીય હિસાબોના સંદર્ભમાં બિન-સમીક્ષા પ્રમાણપત્રો જારી કરવામાં આવ્યાં હતાં, અને 30 સપ્ટેમ્બર 2022 સુધી 43 નાણાકીય હિસાબોની સમીક્ષા કરવામાં આવી હતી. 21 નાણાકીય હિસાબોના સંદર્ભમાં 30 સપ્ટેમ્બર 2022ના રોજ ઓડિટ પ્રગતિમાં હતું. સમીક્ષાના પરિણામોનો સારાંશ નીચે આપેલ છે:

5.5.1.1 નાણાકીય હિસાબોમાં સુધારો

30 સપ્ટેમ્બર 2022 સુધી પ્રાપ્ત થયેલા નાણાકીય હિસાબોના ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલા પૂરક ઓડિટના પરિણામે, ગુજરાત રાજ્ય બાંધકામ નિગમ લિમિટેડે ત્રણ વર્ષ 2017-18થી 2019-20 માટેના નાણાકીય હિસાબોમાં સુધારો કર્યો હતો.

5.5.1.2 ઓડિટર્સ રિપોર્ટનું પરિશોધન (Revision)

ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા 30 સપ્ટેમ્બર 2022 સુધી પ્રાપ્ત નાણાકીય હિસાબોના પૂરક ઓડિટના પરિણામ સ્વરૂપે, પાંચ³⁴ જાહેર ઉપક્રમોના વૈધાનિક ઓડિટરોએ તેમની વાર્ષિક સામાન્ય સભામાં આ કંપનીઓના નાણાકીય હિસાબો મૂકતા પહેલા તેમના અહેવાલમાં પરિશોધન કર્યું હતું.

5.5.1.3 ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા, જાહેર ઉપક્રમોના વૈધાનિક ઓડિટર્સના અહેવાલોને પૂરક જારી કરવામાં આવેલ નોંધપાત્ર ટિપ્પણીઓ

30 સપ્ટેમ્બર 2022 સુધી પ્રાપ્ત થયેલા નાણાકીય હિસાબોનું, વૈધાનિક ઓડિટર્સ દ્વારા ઓડિટ પછી, ભારત નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકે 41 જાહેર ઉપક્રમોના 43 નાણાકીય હિસાબોનું પૂરક ઓડિટ હાથ ધર્યું હતું. સરકાર નિયંત્રિત કંપનીઓ અને સરકાર નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓના નાણાકીય હિસાબો પર જારી કરવામાં આવેલી કેટલીક નોંધપાત્ર ટિપ્પણીઓ નીચે આપવામાં આવી છે.

³⁴ ગુજરાત રાજ્ય એવીએશન ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર કંપની લિમિટેડ, ગુજરાત રાજ્ય પેટ્રોલિયમ નિગમ લિમિટેડ, જી.એસ.પી.એલ ઇન્ડિયા ટ્રાન્સકો લિમિટેડ, ગુજરાત ખનીજ વિકાસ નિગમ લિમિટેડ અને જી-રાઈડ બેડી પોર્ટ રેલ લિમિટેડ.

નફાકારકતા પર ટિપ્પણીઓ

ક્રમાંક	જાહેર ઉપક્રમનું નામ	ટિપ્પણી
1	ગુજરાત ઐદ્યોગિક વિકાસ નિગમ (2020-21)	<p>આવક</p> <p>કંપની પાસેની થાપણો પર મેળવેલ/ઉપાજિત વ્યાજ - ₹ 243.69 કરોડ</p> <p>22 ડિસેમ્બર 2015ના સરકારી ઠરાવ નિયત કરે છે કે, કમાયેલ વ્યાજ તે યોજના અથવા પ્રોજેક્ટ માટે જાળવવામાં આવેલા ખાતામાં સમાયોજિત કરવું જોઈએ. સરકારી ઠરાવ એ પણ જણાવે છે કે ઉપાજિત આવક ચોક્કસ યોજના/પ્રોજેક્ટ માટેના અનુદાનનો ભાગ બને છે અને તેનો ઉપયોગ યોજના/પ્રોજેક્ટના અમલીકરણ માટે કરવો જોઈએ. ઓડિટમાં જણાવ્યું કે 01 એપ્રિલ 2020ના રોજ, નિગમે અનુદાન ખાતાઓમાં વર્ષ 2020-21 દરમિયાન ચૂકવેલ/સમાયોજિત કરેલ ₹ 45.36 કરોડના વ્યાજને અને ₹ 240.18 કરોડના ચૂકવવાપાત્ર વ્યાજ સમાયોજિત કર્યા ન હતાં. આમ, વર્ષ 2020-21 માટે અનુદાન પર ઉપાજિત વ્યાજની ગણતરી હિસાબોની નોંધ 21 અનુસાર વાર્ષિક 5.8 ટકાના દરે ₹ 194.82 કરોડ પર કરવામાં આવી ન હતી.</p> <p>આ વર્ષ 2020-21 માટે વ્યાજની જવાબદારી વાસ્તવિક કરતાં ઓછી દર્શાવી હતી અને ₹ 11.30 કરોડની "કંપનીઓ પાસેની થાપણો પરની વ્યાજની આવક" વધુ દર્શાવાઈ હતી (₹ 240.18 કરોડ - ₹ 45.36 કરોડ (અનુસૂચી-જી મુજબ વર્ષ દરમિયાન ચૂકવેલ/સમાયોજિત કરવામાં આવેલી રકમ) x 5.8 ટકા સાદો વ્યાજ દર નોંધ - 21માં દર્શાવેલ છે).</p>
2	ગુજરાત રાજ્ય વન વિકાસ નિગમ લિમિટેડ (2020-21)	<p>અન્ય આવક - ₹ 771.07 લાખ (નોંધ નં. 17)</p> <p>ઉપરોક્તમાં ₹ 406.95 લાખનો (મૂળ - ₹ 241.73 લાખ અને વ્યાજ - ₹ 165.22 લાખ) સમાવેશ થતો નથી જે વર્ષ 2009-10 માટે મૂલ્ય વધિત વેરો (વેટ) રિફંડની રકમ છે જેના માટે વર્ષ 2020-21ના નાણાકીય હિસાબોને અંતિમ સ્વરૂપ આપતા પહેલા મે 2021માં રિફંડનો ઓર્ડર મળ્યો હતો. મૂળ રકમ ₹ 241.73 લાખને અગાઉના સમયગાળાની આવકમાં ગણવામાં આવી હતી અને તેને મળવાપાત્ર વેટ રિફંડ તરીકે ઉધારવામાં આવી હતી જ્યારે વ્યાજની ₹ 165.22 લાખની રકમને નાણાકીય વર્ષ 2020-21માં હિસાબમાં લેવામાં આવી ન હતી.</p> <p>કારણ કે વેટ રિફંડ ન તો ભૂલ છે કે ન તો ચૂક છે, તેથી તેને અગાઉના સમયગાળાની બાબત તરીકે ગણી શકાય નહીં. આના પરિણામે ₹ 241.73 લાખની અગાઉના સમયગાળાની આવક વધુ દર્શાવાઈ અને અન્ય આવક ઓછી દર્શાવાઈ. તેમજ વેટ રિફંડના વ્યાજને હિસાબમાં ન લેવાથી અન્ય આવક તેમજ મળવાપાત્ર વ્યાજ ₹ 165.22 લાખ જેટલું ઓછું દર્શાવવામાં આવ્યું.</p>

નાણાકીય સ્થિતિ પર ટિપ્પણીઓ

ક્રમાંક	જાહેર ઉપક્રમનું નામ	ટિપ્પણી
1	ગુજરાત ઐદ્યોગિક વિકાસ નિગમ (2020-21)	<p>અસ્કયામતો</p> <p>જમીનનો ખર્ચ અને ઔદ્યોગિક વસાહતોના વિકાસ માટે મૂડી ખર્ચ (અનુસૂચી B) - ₹ 13,442.08 કરોડ</p> <p>પ્રતિસ્થાપન અને નવીનીકરણ નિયમન (રિપ્લેસમેન્ટ અને રિન્યુઅલ રેગ્યુલેશન્સ) પ્રમાણે ધસારાની ગણતરી કરવા માટે “વિકાસકીય ખર્ચ માટે મૂડી ખર્ચ” શીર્ષક હેઠળ અસ્કયામતોની એકંદર રકમ ₹ 4,159.63 કરોડ લેવામાં આવી હતી. જો કે, સરવૈયાના ભાગરૂપ અનુસૂચી-Bમાં તે ₹ 4,136.72 કરોડ તરીકે દર્શાવવામાં આવી હતી. આથી, ₹ 22.91 કરોડનો તફાવત રહ્યો હતો જેનું સમાધાન કરવું જરૂર છે. સમાધાનની ગેરહાજરીમાં, અસ્કયામતોની સમાધાન થયા વગરની રકમના કારણે ધસારા પરની અસર, ઓડિટ નિર્ધારી શક્યું ન હતું.</p> <p>યાલુ અસ્કયામતો</p> <p>રોકડ અને બેંક પુરાંત - ₹ 394.98 કરોડ</p> <p>નિગમ પાસે 103 બેંક ખાતા છે જેમાંથી 77 બેંક ખાતાના સંબંધમાં હિસાબોનું સમાધાન પત્રક તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે જ્યારે 26 બેંક ખાતાઓની બેંક પુરાંત અને કાચા સરવૈયાની (Trial Balance) પુરાંત વચ્ચેના તફાવતના સમાધાન માટે બેંક સમાધાન પત્રક તૈયાર કરવામાં આવ્યું નથી. 26 બેંક ખાતાઓમાંથી માત્ર પાંચ (5) બેંક ખાતાઓના, પુરાંત પુષ્ટિ પ્રમાણપત્રો ઉપલબ્ધ હતાં, જ્યારે બાકીના 21 બેંક ખાતાઓમાં, પુરાંત પુષ્ટિ પ્રમાણપત્રો ઉપલબ્ધ ન હતાં. જોવામાં આવેલી વિસંગતતાઓની વિગતોની ચર્ચા નીચે કરવામાં આવી છે;</p> <p>a. 77 (103 - 26) બેંક ખાતાઓમાંથી, 50 બેંક ખાતાઓમાં, સમાધાન હિસાબો અને કાચા સરવૈયા મુજબ બુક બેલેન્સની બાકીના તફાવતને કારણે માર્ચ 2021 સુધીમાં ₹ 92.35 કરોડનું સમાધાન વગરનું બાકી બેલેન્સ હતું.</p> <p>b. 103 બેંક ખાતાઓમાંથી 26 બેંક ખાતાઓમાં, સમાધાન હિસાબો તૈયાર કરવામાં આવેલ નથી જ્યારે માત્ર પાંચ ખાતાઓના સંબંધમાં બેંક બેલેન્સનું પ્રમાણપત્ર ઉપલબ્ધ હતું. બેંક બેલેન્સ પુષ્ટિ પ્રમાણપત્ર મુજબ, એક એકાઉન્ટ શૂન્ય બેલેન્સ સાથે બંધ કરવામાં આવ્યું હતું, જો કે કાચા સરવૈયા મુજબ આ બેંક ખાતામાં ₹3.24 લાખનું બેલેન્સ હતું. ત્રણ ખાતાના સંદર્ભમાં કાચા સરવૈયા અને બેંક પ્રમાણપત્રના બેલેન્સમાં ₹ 3.81 લાખનો તફાવત હતો, જ્યારે બાકીના એક ખાતામાં, કાચા સરવૈયાના બેલેન્સ અને બેંક પ્રમાણપત્રના બેલેન્સ વચ્ચે કોઈ તફાવત ન હતો.</p> <p>c. 26 બેંક ખાતાઓમાંથી 21 (26-5) બેંક ખાતાના સંદર્ભમાં, સમાધાન હિસાબો તૈયાર કરવામાં આવ્યાં ન હતાં અને નિગમ દ્વારા બેલેન્સ પુષ્ટિ પ્રમાણપત્રો પણ રજૂ કરવામાં આવ્યાં નથી. આની ગેરહાજરીમાં, ઓડિટ ₹ 12.28 કરોડના બેંક બેલેન્સની ખરાઈની ચકાસણી કરી શક્યું નથી. વધુમાં, બે ખાતાઓ બંધ કરવામાં આવ્યા હતા જો કે કાચા સરવૈયામાં, તે બે ખાતા ₹ 1.55 કરોડનું બેલેન્સ (₹ 6,28,564.73 + ₹ 1,48,94,215.06) દર્શાવતા હતાં.</p> <p>આથી, યોગ્ય સમાધાનની ગેરહાજરીમાં, ઓડિટ વર્ષ દરમિયાન, જવાબદારી/ખર્ચની જોગવાઈ કરવાની સીમા અને વર્ષ 2020-21 માટેના આવક અને ખર્ચ ખાતા તથા સરવૈયા પર તેની અસર ચકાસી શક્યું નથી.</p>
2	સરીગામ કલીન ઇનિશીએટીવ (2020-21)	<p>સ્થાયી (Non-Current) અસ્કયામતો</p> <p>મિલકત, પ્લાન્ટ અને સાધનો- ₹ 51.77 કરોડ (નોંધ નંબર 7)</p> <p>કંપનીની રચના 08 જૂન 2015ના રોજ કરવામાં આવી હતી અને તેણે જૂન 2015માં ગુજરાત ઔદ્યોગિક વિકાસ નિગમના સહિયારા ગંદાપાણીની પ્રક્રિયાના પ્લાન્ટનો (Common Effluent</p>

ક્રમાંક	જાહેર ઉપક્રમનું નામ	ટિપ્પણી
		<p>Treatment Plant (CETP)) ભૌતિક કબજો મેળવ્યો હતો. કંપનીએ CETPનું 01 એપ્રિલ 2019થી ₹ 59.00 કરોડના મૂડી ખર્ચ મૂડીકરણ કર્યું હતું. કંપનીએ 01 ઓગસ્ટ 2015થી CETP ના ઉપયોગ માટે સભ્યોને બિલિંગ કરવાનું શરૂ કર્યું હતું. CETP નું વ્યાપારીકરણ કરવામાં આવ્યું હોવાથી અને 01 ઓગસ્ટ 2015 થી સંપત્તિનું જોખમ અને વળતર કંપનીને મળતું થયું હોવાથી, CETPને 01 ઓગસ્ટ 2015થી મૂડીકૃત કરવામાં આવવું જોઈએ. અને તે મુજબ ઘસારાની ગણતરી થવી જોઈએ. વધુમાં, કંપનીએ કંપની અધિનિયમ, 2013ની અનુસૂચિ IIમાં પૂરી પાડવામાં આવેલ સીધી લીટીની પદ્ધતિનો (SLM) ઘસારાનો દર ખોટી રીતે લાગુ કર્યો હતો. સંપત્તિઓની કુલ કિંમતની જગ્યાએ શેષ કિંમત (એટલે કે કુલ કિંમતના 95 ટકા) પર ઘસારાની ગણતરી કરી હતી. આના પરિણામે, આ વર્ષ તેમજ અગાઉના સમયગાળા માટે ઘસારાની કિંમતની ઓછી આંકણી થઈ હતી.</p> <p>ઉપરોક્તની ચોખ્ખી અસરને કારણે અગાઉના સમયગાળાના ખર્ચમાં ₹ 15.19 કરોડની ઓછી આંકણી, રિઝર્વ અને વધારાની નકારાત્મક પુરાંતમાં ₹ 15.19 કરોડની ઓછી આંકણી, વર્ષ માટેના ઘસારાની ₹ 0.19 કરોડની ઓછી આંકણી અને પરિણામે કરવેરા પહેલાંના નફામાં ₹ 0.19 કરોડની વધુ આંકણી થઈ હતી. પરિણામે, મિલકત, પ્લાન્ટ અને સાધનોની ચોખ્ખી કિંમતમાં ₹ 15.38 કરોડની વધુ આંકણી થઈ હતી.</p>
3	ગુજરાત રાજ્ય વન વિકાસ નિગમ (2020-21)	<p>શેર મૂડી અને જવાબદારીઓ: શેરધારકોનું ભંડોળ અનામત અને વધારો - ₹ 9180.83 લાખ (નોંધ નં.3) સરકાર તરફથી સહાયકી</p> <p>i) કંપનીએ માહિતી આપી હતી કે મૂડી અસ્કયામતો માટે અનુદાનમાં માળખાકીય સુવિધાઓ માટે અનુદાનનો (MSP) સમાવેશ થાય છે જેમાં ₹ 586.35 લાખની વણવપરાયેલી પુરાંત પડી હતી. જો કે, અનામત અને વધારામાં સમાવિષ્ટ મૂડી અસ્કયામતો માટેની તમામ અનુદાનની પુરાંત ₹ 209.85 લાખ છે. વધુમાં, કંપની પાસે મૂડી અસ્કયામતો માટે મળેલ અનુદાન અને મૂડી અસ્કયામતો સિવાયની અન્ય માટે મળેલ અનુદાનનું મેળવણું કરવા માટેની કોઈ પદ્ધતિ નથી. આથી, ઓડિટ દરેક સદર હેઠળની પુરાંતની ખાતરી આપી શકતું નથી.</p> <p>(ii) ઉપરમાં ₹ 101.30 લાખનો સમાવેશ થાય છે જેનો ઉપયોગ મધ એકત્રીકરણ પ્રવૃત્તિઓ માટે કરવામાં આવ્યો હતો અને મૂડી અસ્કયામતો પર સરકાર તરફથી સહાયકી હેઠળ ખર્ચ ઉધાર કરવામાં આવ્યો હતો, જોકે તેની નોંધ સહાયકી/અનુદાન (મૂડી અસ્કયામતો સિવાય) હેઠળ ખર્ચ તરીકે કરવી જોઈતી હતી. અનુદાનના ઉપયોગના ખોટા હિસાબને કારણે મૂડી અસ્કયામતો પર સરકાર તરફથી સહાયકીની ઓછી આંકણી થઈ હતી અને અને ₹ 101.30 લાખની પ્રાપ્ત સહાયકી/અનુદાનની (મૂડી અસ્કયામતો સિવાય) વધુ આંકણી થઈ હતી.</p> <p>iii) ઉપરોક્તમાં ₹ 1,594.84 લાખની વણવપરાયેલ અનુદાનનો સમાવેશ થાય છે (મૂડી અસ્કયામતો - ₹ 209.85 લાખ અને મૂડી સિવાયની અસ્કયામતો - ₹ 1,384.99 લાખ). ઉપરોક્ત અનુદાનમાં શેર મૂડી જારી કરવાનું કોઈ બંધન ન હોવાથી, તેનો સમાવેશ અનામત અને વધારામાં ન કરવો જોઈએ અને અનુદાનની પ્રકૃતિના (ક્યાં તો મૂડી અથવા મહેસૂલ) આધારે વિલંબિત સરકારી અનુદાન/અન્ય ચાલુ જવાબદારીઓ તરીકે અલગથી નોંધવી જોઈએ. આના પરિણામે અનામત અને વધારામાં ₹ 1594.84 લાખની વધુ આંકણી થઈ છે, વિલંબિત સરકારી અનુદાન/અન્ય ચાલુ જવાબદારીઓની ₹ 1,594.84 લાખની ઓછી આંકણી થઈ છે.</p>

ખુલાસાઓ પર ટિપ્પણીઓ (Comments on Disclosures)

ક્રમાંક	જાહેર ઉપક્રમનું નામ	ટિપ્પણીઓ
1	ગુજરાત ઔદ્યોગિક વિકાસ નિગમ (2020-21)	નિગમ માટે ગુજરાત સરકારના ઉદ્યોગ અને ખાણ વિભાગ દ્વારા મંજૂર કરાયેલ પ્રતિસ્થાપન અને નવીનીકરણ નિયમન (રિપ્લેસમેન્ટ અને રિન્યુઅલ રેગ્યુલેશન્સ) (જુન 1979) મુજબ, પ્રતિસ્થાપનના દરોની સમયાંતરે સમીક્ષા થવી જોઈતી હતી, પરંતુ પાંચ વર્ષમાં ઓછામાં ઓછી એક વાર તો ખરી જ. જો કે, આ દરો 2006-07 થી બદલાયા નથી. આને ધ્યાનમાં રાખીને, નિગમે સમીક્ષા ન કરવાના કારણ(ઓ)ના ખુલાસા કરવા જોઈએ અને હિસાબોની નોંધમાં જણાવવું જોઈતું હતું કે શું નક્કી કરાયેલા દરો પર્યાપ્ત હતા અથવા અન્ય કોઈ કારણોસર તેની સમીક્ષા થઈ શકતી નથી.
2	ગુજરાત રાજ્ય બાંધકામ નિગમ લિમિટેડ (2019-20)	નાણાકીય હિસાબોની નોંધો કંપનીના નાણાકીય હિસાબોનું અગાઉ વૈધાનિક ઓડિટર દ્વારા ઓડિટ કરવામાં આવ્યું હતું અને તેઓએ 30 નવેમ્બર 2021ના રોજ ઓડિટ અહેવાલ જારી કર્યો હતો. ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકે ઓડિટ હાથ ધર્યું હતું અને 20 જાન્યુઆરી 2022ના રોજ કામચલાઉ ટિપ્પણીઓ જારી કરી હતી. ત્યારબાદ કંપનીના નાણાકીય હિસાબો ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા જારી કરાયેલ કામચલાઉ ટિપ્પણીઓની અસર આપવા માટે સુધાર્યા હતાં અને તેનું વૈધાનિક ઓડિટર દ્વારા ઓડિટ કરવામાં આવ્યું છે. જો કે, કંપનીના નાણાકીય હિસાબોના પરિશોધનની હકીકતના સંદર્ભમાં ખુલાસાઓ હિસાબોની નોંધમાં કરવામાં આવ્યા નથી.
3	સરીગામ કલીન ઇનિશીએટીવ (2020-21)	નોંધ 13 (i): આકસ્મિક જવાબદારીઓની જોગવાઈ - આકસ્મિક અસ્કયામતો સરીગામ ખાતેના સહિયારા ગંદા પાણીની પ્રક્રિયાના પ્લાન્ટ (cetp) પેટે, ગુજરાત ઔદ્યોગિક વિકાસ નિગમને ચૂકવવાના થતા ₹ 20.09 કરોડની રકમનો ઉપરોક્તમાં સમાવેશ થયો નથી. કંપનીએ ₹ 59.00 કરોડના ખર્ચે 01 એપ્રિલ 2019થી cetpની શરૂઆત કરી. ઓક્ટોબર 2021માં ગુજરાત ઔદ્યોગિક વિકાસ નિગમ દ્વારા ગણવામાં આવેલી cetpની કિંમત, જેમાં અસ્કયામતના બદલાની વિલંબિત ચૂકવણી માટે ₹ 27.31 કરોડના વ્યાજની રકમનો સમાવેશ થતો હતો (31 જુલાઈ 2015 સુધી વસૂલવામાં આવેલા ₹ 12.42 કરોડ અને 31 જુલાઈ 2015 પછી વસૂલવામાં આવેલા ₹ 14.89 કરોડ) તેની સાથે ₹ 79.09 કરોડ હતી. કંપનીએ બદલાની આ રકમ અનુસાર ચૂકવણી કરવાનું શરૂ કર્યું હતું, જોકે કંપની અને ગુજરાત ઔદ્યોગિક વિકાસ નિગમ વચ્ચે અંતિમ સહમતિ સાધવાની હજી બાકી હતી. કંપની અને ગુજરાત ઔદ્યોગિક વિકાસ નિગમ વચ્ચે આખરી સહમતિ સધાવાની હજી બાકી હોવાથી, સરીગામ ખાતે સહિયારા ગંદા પાણીના નિકાલ માટેના પ્લાન્ટના (cetp) બદલા પેટે, ગુજરાત ઔદ્યોગિક વિકાસ નિગમને (gindc) ચૂકવવાપાત્ર ₹ 20.09 કરોડની રકમનો આકસ્મિક જવાબદારી તરીકે ખુલાસો કરવો જોઈતો હતો. જવાબદારીઓ. તેથી, નોંધ નં. 13 (i) આકસ્મિક જવાબદારીઓની જોગવાઈ - આકસ્મિક અસ્કયામતોમાં તે હદ સુધી ઉણપ હતી. નોંધ નંબર 4: વ્યાપારના ચૂકવણા જુલાઈ 2019માં સંશોધિત કંપની અધિનિયમ, 2013ના વિભાગ i બિન- ભારતીય હિસાબી ધોરણો અનુસૂચી iii પરની માર્ગદર્શિકાના પેરા 8.6માં નિયત કર્યા મુજબ, ચાલુ જવાબદારીઓ હેઠળના વ્યાપારના ચૂકવણાઓને બે ભાગમાં વિભાજિત કરવા

ક્રમાંક	જાહેર ઉપક્રમનું નામ	ટિપ્પણીઓ
		જોઈએ - (a) સૂક્ષ્મ ઉદ્યોગોની અને લઘુ ઉદ્યોગોને કુલ બાકી દેવા; અને (b) સૂક્ષ્મ ઉદ્યોગો અને લઘુ ઉદ્યોગો સિવાયના લેણદારોને કુલ બાકી દેવા. કંપનીએ પાછલા બે નાણાકીય વર્ષોમાં જરૂરી ખાતરી આપી હોવા છતાં, ઉપરોક્ત ઓછામાં ઓછા ખુલાસા કરવાની જરૂરિયાતનું પાલન કર્યું નથી, નાણાકીય હિસાબોની નોંધ નંબર 4માં તે હદ સુધી ઉણપ છે.
4	ગુજરાત રાજ્ય નાણાકીય નિગમ (2021-22)	આકસ્મિક જવાબદારીઓ sebi (Iodr) નિયમનો, 2015ની જોગવાઈઓનું પાલન ન કરવા બદલ માર્ચ 2022 અંતિત ત્રિમાસિક માટે નિગમ પર લાદવામાં આવેલ ₹ 0.12 કરોડના દંડની હકીકતનો ખુલાસો કરવામાં આવ્યો ન હતો. વિવિધ કોર્પોરેટ ગવર્નન્સ મુદ્દાઓ જેમ કે, સ્વતંત્ર નિયામકની નિમણૂક ન કરવી, નામાંકન અને મહેનતાણું સમિતિની રચના ન કરવી, લઘુત્તમ જાહેર શેરધારણની શરતનું પાલન ન કરવું, વગેરેનું પાલન ન કરવા બદલ દંડ લાદવામાં આવ્યો હતો. નિગમે દંડ લાદવા સામે એમ કહીને વાંધો ઉઠાવ્યો છે કે, રાજ્ય નાણાકીય નિગમ (sfcl) અધિનિયમમાં, જરૂરી શરતોનો સમાવેશ નથી કરાયો અથવા સેબી દ્વારા નિર્દિષ્ટ શરતોના વિરોધાભાસમાં છે. સેબીએ (20 ડિસેમ્બર 2021), નિગમને sfcl અધિનિયમમાં સુધારો કરવાની સલાહ આપી છે. નિગમે જાન્યુઆરી 2022માં ભારત સરકાર, નાણા મંત્રાલય અને નાણાકીય સેવાઓના વિભાગ (વહીવટી વિભાગ-ઉદ્યોગ અને ખાણ વિભાગ મારફતે) સાથે sfcl અધિનિયમમાં સુધારાને લગતી બાબત ઉઠાવી હતી. આ બાબત હજુ પણ વિચારાધીન છે અને દંડ હજુ માફ કરવામાં આવ્યો નથી. આકસ્મિક જવાબદારીઓ હેઠળના ખુલાસા તે હદ સુધી અપૂર્ણ છે.
5	જી.એસ.પી.એલ. ઇન્ડિયા ગેસનેટ લિમિટેડ (2021-22)	1.એકાકી ભારતીય હિસાબી ધોરણ પ્રમાણેના નાણાકીય હિસાબોની નોંધો આકસ્મિક જવાબદારીઓ (નોંધ-27) પેટ્રોલિયમ અને કુદરતી ગેસ નિયંત્રક બોર્ડ (pngrb) કામની ધીમી પ્રગતિને કારણે ₹ 880 લાખની ³⁵ પરફોર્મન્સ બેંક બાંધધરીઓને (pbg) રોકડમાં ફેરવવાનો આદેશ જારી કર્યો (માર્ચ 2016). કંપનીએ તેને પડકાર્યો હતો અને આ મામલો એપેલેટ ટ્રિબ્યુનલ ફોર ઇલેક્ટ્રીસિટીમાં (aptel) ન્યાયાધીન હોવાથી, કંપની ₹ 880 લાખની ચુકવણીને, 31 માર્ચ 2021 સુધી વિરોધ હેઠળ ચૂકવણી તરીકે દર્શાવતી હતી. 2021-22 દરમિયાન, pngrbએ aptelના ચુકાદાના આધારે mbpl માટે કંપનીને ₹ 500 લાખની રોકડમાં ફેરવેલી pbg પરત કરી હતી, જે વર્ષ દરમિયાન કંપનીને મળી હતી. pngrb એ bjspl પાઈપલાઈન પ્રોજેક્ટને ગુરદાસપુર ખાતે સમાપ્ત કરવાની મંજૂરી એ શરતે આપી હતી કે ₹ 380 લાખની રોકડ pbg, pngrb દ્વારા જાળવી રાખવામાં આવશે. તેથી, કંપનીએ વર્ષ 2021-22 દરમિયાન “અન્ય ખર્ચાઓ” શીર્ષક હેઠળ નફા અને નુકશાનના હિસાબોમાં આ રકમને નોંધી હતી. ઉપરોક્ત તથ્યો મહત્વના હોવાને કારણે કંપની દ્વારા ભારતીય હિસાબો ધોરણોના નાણાકીય હિસાબોની નોંધોમાં જાહેર કરવા જોઈતા હતાં.

³⁵ (મહેસાણા-ભટીંડા કુદરતી ગેસ પાઈપલાઈન (MBPL) માટે ₹ 500 લાખ, અને ભટીંડા-જમ્મુ-શ્રીનગર પાઈપલાઈન (BJSPL) માટે ₹ 380 લાખ)

ક્રમાંક	જાહેર ઉપક્રમનું નામ	ટિપ્પણીઓ
		વધુમાં, આવકના એક ટકા કરતાં વધુ હોવા છતાં, નાણાકીય હિસાબોમાં અલગથી દર્શાવવાની જગ્યાએ કંપનીએ ₹ 380 લાખના ખર્ચને "અન્ય ખર્ચ" શીર્ષક હેઠળ પરચુરણ ખર્ચ તરીકે વર્ગીકૃત કર્યો હતો. ઉપરોક્તના કારણે, નાણાકીય હિસાબોની નોંધો ઉપરોક્ત હદ સુધી ઉણપવાળી છે.

5.5.1.4 સંચાલકીય પત્ર

નાણાકીય ઓડિટનો એક ઉદ્દેશ્ય ઓડિટર અને કોર્પોરેટ ઉદ્યોગના સંચાલનની જવાબદારી સાથે જવાબદાર લોકો વચ્ચે નાણાકીય હિસાબોના ઓડિટથી ઉદ્ભવેલ ઓડિટ બાબતો પર સંચાર સ્થાપિત કરવાનો છે.

જાહેર ઉપક્રમોના નાણાકીય હિસાબો પરના મહત્વના અવલોકનોને, ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા કંપની અધિનિયમ, 2013ની કલમ 143 (6) હેઠળની ટિપ્પણીઓ રૂપે જાણ કરવામાં આવી હતી. આ ટિપ્પણીઓ ઉપરાંત, નાણાકીય હિસાબોમાં અથવા તેની રજૂઆતમાં થયેલી ક્ષતિઓને, ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક દ્વારા સુધારાત્મક પગલાં લેવા માટે વ્યવસ્થાપકોને 'સંચાલકીય પત્ર' દ્વારા પણ જાણ કરવામાં આવી હતી. ક્ષતિઓ સામાન્ય રીતે આને લગતી હતી, (a) હિસાબી નીતિઓના અમલીકરણ અને અર્થઘટન (b) ઓડિટમાંથી ઉદ્ભવતા સમાયોજન અને (c) કેટલીક બાબતો જેના પર જાહેર ઉપક્રમોના સંચાલકોએ પાછલા વર્ષોમાં બાહેધરી આપી હતી કે આગામી વર્ષમાં સુધારાત્મક પગલા લેવામાં આવશે, તેના ખુલાસાઓ ન કરવા કે અધૂરા ખુલાસા કરવા. આ 57 સંચાલકીય પત્રો જેમને જારી કરવામાં આવ્યા હતા તેવા જાહેર ઉપક્રમોની સૂચી પરિશિષ્ટ 5.8માં આપવામાં આવી છે.

5.6 ઉપસંહાર

31 માર્ચ 2022ના રોજ, 64 સરકારી કંપનીઓ (12 બિન-કાર્યરત કંપનીઓ સહિત), ચાર વૈધાનિક નિગમો અને 32 સરકાર નિયંત્રિત અન્ય કંપનીઓ સહિત 100 જાહેર ઉપક્રમો હતાં.

2021-22 દરમિયાન, સરકારી કંપનીઓ અને વૈધાનિક નિગમોએ વાર્ષિક ₹ 1,62,392.00 કરોડનો વકરો નોંધાવ્યો હતો, જે ગુજરાતના રાજ્યના એકંદર ઘરેલુ ઉત્પાદનના 8.35 ટકા જેટલો હતો. 31 માર્ચ 2022 અંતિત શેર મૂડી અને લાંબા ગાળાની લોનમાં ₹ 1,39,756.58 કરોડના કુલ રોકાણ સામે, રાજ્ય સરકારનું રોકાણ ₹ 1,04,709.07 કરોડ હતું. આ જાહેર ઉપક્રમોની લાંબા ગાળાની લોનની બાકી, અગાઉના વર્ષના ₹ 20,498.31 કરોડથી (2020-21) ઘટીને 31 માર્ચ 2022ના રોજ ₹ 19,319.57 કરોડ થઈ હતી.

67 સરકારી કંપનીઓમાંથી, 43 જાહેર ઉપક્રમોએ કર પછીનો નફો (₹ 4,211.26 કરોડ) નોંધાવ્યો હતો, જ્યારે 16 જાહેર ઉપક્રમોએ નુકશાન (₹ 1,487.59 કરોડ) નોંધાવ્યું હતું અને આઠ જાહેર ઉપક્રમોએ ન તો નફો નોંધાવ્યો કે ન તો નુકશાન નોંધાવ્યું હતું. 31 માર્ચ 2022ના રોજ, 22 જાહેર ઉપક્રમોએ ₹ 29,312.55 કરોડનું સંચિત નુકશાન નોંધાવ્યું હતું. 32 સરકાર નિયંત્રિત અન્ય

કંપનીઓમાંથી 18 જાહેર ઉપક્રમોએ ₹ 2,845.33 કરોડનો નફો નોંધાવ્યો હતો અને 14 જાહેર ઉપક્રમોએ ₹ 264.04 કરોડનું નુકશાન નોંધાવ્યું હતું.

વધુમાં, ત્રણ વૈધાનિક નિગમો સહિત 55 જાહેર ઉપક્રમોના એકસો સત્તાવન નાણાકીય હિસાબો પાછલા બાકી હતા.

5.7 ભલામણો

- i) ગુજરાત સરકાર, નુકશાન કરતા તમામ જાહેર ઉપક્રમોની કામગીરીની સમીક્ષા કરી શકે છે અને તેમની નાણાકીય કામગીરી સુધારવા માટે જરૂરી પગલાં લેવા જોઈએ.
- ii) સરકાર, વ્યક્તિગત જાહેર ઉપક્રમો દ્વારા નાણાકીય હિસાબો સસમય પૂરા પાડવા અને પાછલા બાકી નાણાકીય હિસાબોની પતાવટ માટે લક્ષ્ય નિર્ધારિત કરવા માટે વહીવટી વિભાગોને જરૂરી સૂચનાઓ જારી કરી શકે છે.
- iii) સરકાર બિન-કાર્યરત સરકારી કંપનીઓની સમીક્ષા કરી શકે છે અને તેમને પુનર્જીવિત/સમેટી લેવા અંગે યોગ્ય નિર્ણય કરવો જોઈએ.

V. N. Kothari

(વિજય એન. કોઠારી)

મહાલેખાકાર (ઓડિટ-II), ગુજરાત

અમદાવાદ

તી : 20 March 2023

પ્રતિ સહી

(ગિરીશ ચંદ્ર મુર્મુ)

ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક

નવી દિલ્લી

તી : 21 March 2023

